

CSAPODY TAMÁS

Abdai gyilkosok*

Radnóti Miklós költőt és huszonegy munkaszolgálatos társát 1944 novemberében a Győr melletti Abdánál meggyilkolták. A költő meggyilkolásának körülményeit a belügyminisztérium (BM) szigorúan titkos nyomozás keretei között 1967 és 1977 között vizsgálta. A nyomozati anyagot egy vastag dossziében, az „Abdai gyilkosok” fedőnevű ügyjelentésében dokumentálták.¹ A dosszié tartalomjegyzékében szereplő kilencvenegy, sorszámmal jelölt tétel és a 332 lap hiánytalanul megvan, a dosszié maga tehát teljes. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a teljes nyomozati anyagot is tartalmazza a dosszié. A dosszié különböző lapoldalszámainak tanulmányozása alapján egyértelműen kimutatható, hogy az ügyben keletkeztek más dokumentumok is, amelyek azonban a dossziében és a tartalomjegyzékben sem lelhetők fel.² Ezen túlmenően, egyes jelentések egyértelműen hivatkoznak olyan dokumentumokra, amelyek ugyan ebben az ügyben keletkeztek, de a dossziében nem szerepelnek. Tovább erősíti a nyomozati anyag jelentős hiányát, hogy a bizalmas nyomozás elején és végén egyaránt másfél-két év telt el anélkül, hogy ez alatt a dossziéhoz csatolt dokumentum keletkezett volna. Mindezek nyomán úgy gondolom, hogy a pontosan vezetett és hiánytalan dosszié valójában nem tartalmazza az ügyben keletkezett összes dokumentumot.

Tanulmányom célja az, hogy ismertessem az „Abdai gyilkosok” fedőnevű dosszié megszületésének körülményeit és tartalmát, továbbá, hogy összevegyem a dosszié által közölt információkat a Radnóti-szakirodalomban megismerhető adatokkal, és egyben mindezek

---

* Az „Abdai gyilkosok” fedőnevű dossziét az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (a továbbiakban: ÁBTTL) 2006. december 14-én kaphattam először kézhez. Szeretném külön kifejezni köszönetemet az ÁBTTL munkatársának, Soós Mihály történész-levéltárosnak, aki referensi munkájával segítette kutatásaimat. A tanulmány megírását a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) által biztosított alkotói támogatás tette lehetővé (Nytsz.: 2502/0796).

¹ ÁBTTL 3.1.5. Operatív dossziék. O-16476 (a továbbiakban: „Abdai gyilkosok”). Az ÁBTTL számozása szerint a dosszié összesen 354 oldalból áll. Ezeket a lapoldalszámokat a dokumentumok jobb alsó sarkában tüntetik fel. A tanulmányban megjelölt oldalszámokat ennek alapján tüntettem fel.

² Az ÁBTTL 3.1.5. O-16476. szám alatt nyilvántartott dosszié a BM III/III.3-b. nyilvántartásában 332 lapoldalt tartalmazott (végleges lapszámozás). A lapoldalszámokat feltehetően egy kéztől és egy időben származóan, erősen fogó tollal írták fel folyamatosan a lapok jobb felső sarkára. A lapok nagy részén, ugyancsak a lapok jobb felső sarkában feltehetően szintén egy kéztől és egy időben, de vélhetően másik kéztől és mindenképpen korábban keletkezett lapszámok is olvashatók (régii lapszámozás). Ezek a lapszámok halványabban fogó tollal íródtak, és utóbb a vastagon fogó tollal áthúzva rögzítették őket. A dosszié legelején lévő dokumentumokat összesen háromszor-négyszer átszámozták. Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a dossziében ugyan a tartalomjegyzék teljes összhangban van a valós tartalommal, de ez egy gondos válogatás eredménye. Ezt az is alátámasztja, hogy a válogatást végző személy egy alkalommal eltéveszti a lapszámozást: felcserél két, időrendben egymást követő dokumentumot. Megállapítható tehát, hogy az eredeti vizsgálati anyagban, a dossziében fellelhetőnél jóval, becslésem szerint 50–100 lapoldalnival több szerepelt.

kritikai elemzését is adjam. A dossziét tehát szélesebb összefüggésekben kezelem, annak tartalmát tágabb keretek közé helyezve és komplex módon vizsgálva.

A dosszié első feljegyzése Budapesten 1967. május 17-én,³ míg az „Abdai gyilkosok” fedőnevű „háborús ügy lezárására” vonatkozó „javaslat” Budapesten 1975. november 27-én kelt.⁴ Az ügynevezett „lezárolap” tanúsága szerint a dossziét 1977. május 19-én zárták le.⁵

Nem tudható, hogy az utolsó, a dosszié lezárására vonatkozó említett javaslat és a dosszié hivatalos lezárása közötti tizennyolc hónap alatt mi történt. Még bizonytalanabbak vagyunk abban, hogy a titkos nyomozás ténylegesen mikor kezdődött, az első dokumentum ugyanis már egy folyamatban lévő vizsgálatról számol be.

Az időpontokra vonatkozó ellentmondás feloldását az sem segíti, hogy az 1971-es „összefoglaló jelentés” azt közli, hogy „Radnóti Miklós és 21 társa gyilkosainak kutatásával irodalomtörténeti szempontból Tolnai Gábor⁶ professzor és Kőszegi Ábel⁷ történelemtanár több éve foglalkozik. Nevezettek írásai az elmúlt években megjelentek.⁸ Az általuk nyilvánosságra hozott adatok, tények közlése, valamint Tolnai Gábor szóbeli bejelentése indokoltá tették az operatív ellenőrző munka megkezdését.”⁹ A bizalmas nyomozás megkezdésére vonatkozó időpont megállapítását tovább nehezíti, hogy a dosszié legutolsó jelentésében, az „Összefoglaló jelentésben” (1975. július 14.) már az áll, hogy „Tolnai Gábor professzor – aki behatóan foglalkozik Radnóti Miklós költő életének és munkásságának kutatásával – a belügyminisztériumhoz fordult segítségért Radnóti Miklós meggyilkolásával kapcsolatos körülmények tisztázása céljából” „1971 tavaszán”, s hogy „Tolnai elvtárs kérésére a tájékoztatása alapján előzetes elemzést és kutatást végeztünk”.¹⁰ Ugyanitt az is olvasható, hogy „...1971 augusztusától »Abdai gyilkosok« fedőnéven bizalmas nyomozást folytattunk...”¹¹ A dossziéből nem, csak a BM parancsainak egyikéből tudható, hogy a Tolnai Gábor „kérésére” indult „információszerzés” első eredményeiről a BM írásban tájékoztatta is Tolnai Gábort (1967. június 13.).¹²

³ „Abdai gyilkosok”, 5–6. Nytsz.: nincs.

⁴ „Abdai gyilkosok”, 304–307. Nytsz.: 3/6–907/75.

⁵ „Abdai gyilkosok”, 354. Nytsz.: nincs.

⁶ Tolnai Gábor (Kunszentmiklós, 1910. december 29. – Budapest, 1990. február 17.) irodalomtörténész, esszéíró, egyetemi tanár, az MTA tagja. Radnóti Miklós barátja, életének és költészetének kutatója. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az egyetemi és tudományos főosztály vezetője (1949–1950), római nagykövet (1953–1980), az ELTE régi magyar irodalomtörténeti tanszékének vezetője. Az Irodalomtörténeti Közlemények (1953–1959), a Kortárs (1957–1962), az Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae (1965–?) című folyóiratok szerkesztője. Az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága titkára, majd elnöke (1952–1973). Számos díjjal tüntették ki (Baumgarten-díj, József Attila-díj, Akadémiai Aranyérem).

⁷ Kőszegi Ábel (Budapest, 1940. július 14. –) magyar–történelem szakos tanár, író, a Magyar Rádió és az Magyar Televízió szerkesztője és rovatvezetője, főiskolai óraadó, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem–Egyesület (EPMSZ–E) elnökhelyettese.

⁸ Tolnai Gábor Radnóti utolsó időszakáról írt munkái: *A „Meredek út” végső szakasza*. Irodalomtörténet, 51. évf. (1969) 2. sz. (Új folyam, I. 2. sz.) 239–270.; 3. sz. 463–497.; 4. sz. 763–792.; *A Meredek út végső szakasza*. In: uő.: *Nőnek az árnyak*. Budapest, 1981. 175–255.; *Radnóti-kutatásaim margójára (Az utolsó korszakról)*. Magyar Tudomány, 30. évf. (1985) 7–8. sz. 500–501. Kőszegi Ábel Radnóti utolsó időszakáról írt munkái: *„Töredék”*. Új írás, 10. évf. (1970) 12. sz. 80–99.; *Töredék*. Budapest, 1972.; *„Sárral kevert vér száradt filemen”*. In: Sik Csaba – Vekerdi László (szerk.): *A 2X2 józansága. Emlékezések Radnóti Miklósról*. Budapest, 1975. 154–168.

⁹ „Abdai gyilkosok”, 22. Nytsz.: nincs.

¹⁰ „Abdai gyilkosok”, 288–289. Nytsz.: nincs.

¹¹ „Abdai gyilkosok”, 289. Nytsz.: nincs.

¹² Németi József rendőr vezérőrnagy, belügyminiszter-helyettes (1964–1970) rövid levelet és egy kétoldalas jelentést küldött Tolnai Gábornak. Lásd: Belügyminisztérium Központi Irattára (a

Az operatív nyomozás megindításában azonban fontos szerepet játszhatott az is, hogy a BM III. Főcsoportfőnökség 1968-ban jelentést készített a háborús bűnügyek feldolgozásának helyzetéről.¹³ Ennek nyomán megszületett egy belügyminiszter-helyettesi utasítás a háborús bűntettek üldözésének tárgyában.¹⁴ Az utasítás szerint „operatív felderítést, feldolgozást kell kezdeményezni minden olyan háborús bűntettben, amelynek büntetőjogi üldözhetősége – a vonatkozó törvényi rendelkezés alapján – nem évült el, illetve más büntet-hetőséget kizáró ok nem áll fenn”.¹⁵

Összességében az állapítható meg, hogy Tolnai Gábor Radnóti Miklós meggyilkolásának ügyében a BM-hez fordult segítségért 1966 végén vagy 1967 elején. Tolnai a szóbeli beszélgetés során a BM III/III. 3-a. alosztálynak átadta a rendelkezésére álló információit, és pontosan megfogalmazta kérdéseit. Az alosztály ennek alapján előzetes elemzést és kutatást végzett. Az elért nyomozati eredményekről, a kérdésekre adott válaszokról az alosztály 1967 májusában összefoglaló jellegű feljegyzést készített, és ezt a belügyminiszter-helyettes júniusban megküldte Tolnai Gábornak, aki saját kutatásait és a BM-től kapott információkat egybefoglaló tanulmányát az Irodalomtörténet című folyóiratban 1969 elején tette közzé. Kőszegi Ábel a BM-anyag ismerete nélkül az Új írás folyóiratban 1970 végén közölte Radnóti utolsó időszakáról szóló tanulmányát (ugyanaz könyv formájában is megjelent 1972-ben). Tolnai Gábor ismét a BM-hez fordult segítségért valamikor 1970 közepén, de lehetséges, hogy 1971 tavaszán megismételte kérését. Szóbeli megkeresésére 1970 augusztusában – szeptemberében a III/III. 3-a. alosztály megkezdte az operatív ellenőrző munkát, és „Abdai gyilkosok” fedőnéven dossziét nyitott. A BM-nek ekkor már rendelkezésére állt Tolnai publikált és Kőszegi kéziratosa tanulmánya.¹⁶ Kőszegi Ábelt a BM nyomozói többször személyesen megkeresték a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején, hogy tőle is informálódjanak kutatásainak eredményeiről.¹⁷ Tolnai 1974-ben részletes tájékoztatást kapott a titkos nyomozás eredményeiről, aminek a felhasználásával 1981-ben és 1985-ben megjelent tanulmányaiban korrigálta Radnóti utolsó időszakára vonatkozó megállapításait.

A bizalmas nyomozás tárgyának meghatározása időszakonként változik. A dosszié neve „Abdai gyilkosok”, első dokumentuma „Radnóti Miklós meggyilkolásának körülményeiről” szól, míg a következő dokumentumon „Radnóti Miklós halálával kapcsolatos adatgyűjtés” szerepel. A lezárási javaslat azonban már az „»Abdai gyilkosok« fedőnevű háborús ügy”-re utal.

---

továbbiakban: BM KI), Miniszterhelyettesi és Szerveik Iratai 1967. 833/67. 2-303. sz. Radnóti Miklós költő meggyilkolásának körülményeiről információszerzés. Másolatát lásd: Open Society Archives, HU OSA 357-2-1. <http://www.osaarchivum.org/files/fa/357/2/1/8-69.pdf>. A Tolnai Gábornak mellékelte jelentés teljesen megegyezik a dossziében szereplővel; vö.: „Abdai gyilkosok”, 9–10.

¹³ Jelentés a háborús bűnügyek feldolgozásának helyzetéről. Budapest, 1968. március 22. Nytsz.: 916-82/68. ÁBTL 1. 11. 3. Fjz. 484/3.

¹⁴ A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 010. számú utasítása. Budapest, 1968. május 9. Lásd: HU OSA 357-2-1. <http://www.osaarchivum.org/files/fa/357/2/1/8-42.pdf>

¹⁵ Uo. 1. pont.

¹⁶ „Abdai gyilkosok”, 121. Jelentés, Budapest, 1972. október 24. Nytsz.: 3/6-823.

¹⁷ Száll Antal tartalékos hadnaggyal, a „Heidenau” tábor parancsnokával kapcsolatban „Kőszegi Ábel elmondására” történik hivatkozás. „Abdai gyilkosok”, 40. Jelentés, Budapest, 1971. június 17. Nytsz.: 3/6-724. Egy másik Jelentés (uo. 128., Budapest, 1972. október 24.; Nytsz.: 3/6-823.) előírja, hogy Kőszegi Ábelrel beszélgetést kell folytatni „annak tisztázása érdekében, hogy Radnótiival kapcsolatos kutató munkája során kikkel folytatott beszélgetéseket”. A belügyminisztérium nyomozóinak megkeresését Kőszegi Ábel személyesen megerősítette (Budapest, 2007. december 11.), továbbá rendelkezésemre bocsátotta munkanaplóját. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Kőszegi Ábelnek sokirányú, önzetlen segítségéért.

A változások tartalma lényeges ugyan (nem mindegy: Radnóti meggyilkolták vagy Radnóti meghalt; Radnóti halálának körülményeit és/vagy Radnóti gyilkosának kilétét próbálják felderíteni; háborús bűncselekmény elkövetése és/vagy gyilkosság elkövetése a bizalmas nyomozás tárgya; Radnóti gyilkosának–gyilkosainak megnevezése vagy a vele együtt kivégzett huszonegy munkaszolgálatos gyilkosának–gyilkosainak a megtalálása a tárgya a vizsgálatnak), de a titkos nyomozás tartalmát tekintve mindvégig ugyanaz: Radnóti megölésének, annak minden részletére kiterjedő körülményeinek megállapítása. A tárgymeghatározásnál az is egyértelmű, hogy a centrumban mindvégig és kizárólagosan Radnóti állt.

A bizalmas nyomozás elsődlegesen a magyar katonai keret tagjainak felkeresésére fókuszált, és Radnóti bori munkaszolgálatos társai közül feltűnően keveset hallgatott meg, valamint a helyiek vonatkozásában sem merítette ki a rendelkezésre álló lehetőségeket.

A felkeresett személyekkel történt találkozásról, az ügynevezett meghallgatásról egységes szabályok szerint vezetett jelentés vagy feljegyzés készült. Ezek tartalmazzák a meghallgatottól származó szó szerinti idézeteket is, de minden kizárólag az összefoglalókat készítőök szűrőjén keresztül jelenik meg (az ezek megírásához felhasznált eredeti jegyzeteket nem mellékeltek). Ennek hangsúlyozása azért fontos, mert esetünkben nem egy népbírósági tárgyalás szó szerint közölt jegyzőkönyveit vagy az anyaghoz mellékelte, szó szerinti valóságokat, a terhelt által aláírt dokumentumokat tartalmazza a dosszié, hanem olyan operatív anyagokat, amit a terhelt és védője sohasem látott. Az így keletkezett dokumentumok megbízhatóságával kapcsolatban a fokozott óvatosság indokolt.

Dokumentumok

A titkos nyomozás során számos dokumentum keletkezett. Ezek egy része a Radnóti költészetével és életművével foglalkozó kutatóktól (Kőszegi Ábel, Simon Lajos), Radnóti régi barátaitól (Tolnai Gábor, Sós Endre), illetve egy – a dunántúli menetelésben egyébként részt nem vett – bori túlélő írótól (Palásti László) származott.

A dossziében szereplő dokumentumokhoz több esetben csatoltak mellékleteket. A dossziében szereplő első, egyetlen lapból álló mellékletben¹⁸ húsz, nem ABC sorrendben felsorolt kerettag neve szerepel. Feltételezhető, hogy a felsoroltak anyagai vagy a velük készült meghallgatások anyagai szerepeltek az eredeti mellékletben, de ennek feltehetően kizárólag ez az első lapja került be a dossziéba. Az első összefoglaló jelentés (1971) után három önálló mellékletet csatoltak.¹⁹ Az első számú, háromoldalas melléklet („A bori tábor feloszlása után a munkásszázad menetiránya”) történelmi pontossággal (adatok, nevek, dátumok) összegzi a címben foglaltakat. A második számú, ötoldalas melléklet a keret (honvédek, tiszthelyettes-zászlósok, tisztek) névsorát és adatait tartalmazza. A harmadik számú, kétoldalas, de hiányos²⁰ melléklet címe „Üldözöttek, volt munkaszolgálatosok névsora”. (ABC sorrendbe nem rendezetten, tizenöt konkrét nevet soroltak fel.)

A második összefoglaló jelentés (1973) négy mellékletet tartalmazott: a Csoportfőnökség által készített egyoldalas térképábrát, a Hadtörténeti Levéltárból származó két hatoldalas dokumentumot²¹ és a Csoportfőnökség által „az abdai gyilkosság helyszínéről és

¹⁸ „Abdai gyilkosok”, 18.

¹⁹ „Abdai gyilkosok”, 27–29. (1. sz. melléklet); 31–34. (2. sz. melléklet); 35. (3. sz. melléklet).

²⁰ A dosszié összeállítója utólag azonosítható módon egy oldalt, a korábbi számozás szerinti 44. oldalt kihagyta.

²¹ „Abdai gyilkosok”, 224., 226–231., 232–237. (Térképábrát; 950./M.42.-1944. sz. dokumentum; 975/M.42.-1944. sz. dokumentum.)

környékéről” készített fotókat. Az „útvonal térképvázlat” a bori menetnek Szentkirályszabadja és Hegyeshalom között megtett pontos, szabad kézzel rajzolt menetvonalát ábrázolja.²² A Hadtörténeti Levéltár pecsétjével ellátott kétszer hatoldalas dokumentum az intézményben ma is megtalálható. Az egyik dokumentum a „Bori csoport maradékából új ksm.²³ századok felállításáról” szóló honvédelmi miniszteri rendelet és ennek az ellátmányozásról szóló rendelete.²⁴ A másik dokumentum szintén a honvédelmi miniszter rendelete, a „Ksm. századok irányítása a Dunántúl nyugati térségébe” címmel. Ennek is van két melléklete, a honvédelmi miniszternek erről szóló nyílt parancsa és a Szentkirályszabadján állomásozó bori századok elindítását és megérkezését is tartalmazó két táblázat.²⁵

Szintén a melléklet kategóriájába tartozik „Az abdai gyilkosság helyszínéről és környékéről” készített tizenkét darab fekete-fehér fotó.²⁶ A képeken a Rábca hídnál lévő gát bejárata, a gát bejáratával szemben lévő Háromszoknya nevű vendéglő épülete, a gátórház, a gát különböző szakaszai, a gyilkosság helyén lévő emlékmű képei szerepelnek. A képek 1972-ben, illetve a Csoportfőnökség 1973. november 21-i helyszíni szemléje során készülhettek.²⁷ (Az egyik jelentés már arról számol be, hogy „a tömegsír helyét és környékét megtekintettük és arról fényképfelvételt készítettünk”.²⁸) Ennek ellentmond „A gyilkosság helyszíne az emléklapokkal” feliratú kép, amelyen a Rábca parti gyilkosság helyén emelt emlékmű látható.²⁹ A képen látható második Radnóti emlékművet ugyanis csak 1977 májusában emelték. A bizalmas nyomozás egész ideje alatt az első Radnóti emlékmű (1966. május – 1977. május) állt ezen a részen. (Az egy kötömbből álló, tetején ötágú vörös csillaggal ellátott első Radnóti emlékmű összetéveszthetetlen könyvlapokat formázó, több kőlapból álló második Radnóti emlékművel, amit később fémkerítéssel vettek körül.³⁰ A dossziében szereplő kép még e kerítés nélküli állapotról készült). A kép keletkezési dátuma legalább két – itt csak jelzett, de nem megválaszolt – súlyos kérdést vet fel. (1. Miként kerülhetett az 1977. május 19-én lezárt dosszié fényképei közé egy olyan fotó, ami legkorábban 1977 tavaszán készülhetett? 2. A Rábca partján eddig három Radnóti emlékművet emeltek, és kutatásaim szerint mind a három más helyen állt. Kizárólag az első emlékmű állt a gyilkosság tényleges helyén. Amennyiben a dossziében szereplő képen látható második emlékművet tekintette a politikai rendőrség Radnóti meggyilkolási helyének, akkor ez lett az a földrajzi pont, amihez képest a helyszíni szemlét, a tanúvallomásokat stb. értelmezték. Ez pedig a gyilkosság lefolyására, körülményeire, a gyanúsítottakra vonatkozó megállapításokat teszi kevésbé megalapozottá.)

²² Ezen már a véglegesnek tekintett, a korábbi kutatásokat módosító útvonal szerepel.

²³ Ksm. századok: kisegítő munkaszolgálatos századok.

²⁴ „Abdai gyilkosok”, 226–231. HM 950 sz. M.42.-1944. és 1. sz. melléklet. Budapest, 1944. október 12. Az új századok felállítása Szentkirályszabadján történt.

²⁵ „Abdai gyilkosok”, 233–237. HM 975 sz. M.42-1944. sz. 1. sz. melléklet. Nyílt parancs. 2. sz. melléklet: 2 db indulási és érkezési táblázat. Budapest, 1944. október 26.

²⁶ „Abdai gyilkosok”, 227/13–24. sz. fotók. Nem ismeretes, hogy miért kezdődik a fotók számozása a 13-as számmal. Feltételezem, hogy a Szentkirályszabadja és Abda közötti útvonalon 1972. október 24. után készült felvételek hiányoznak. Ekkor kelt az a jelentés, amely elrendelte ezen fotók elkészítését. „Abdai gyilkosok”, 128.

²⁷ „Abdai gyilkosok”, 220–223. Jelentés, Budapest, 1973. december 10. Nytsz.: 3/6-638/73.

²⁸ „Abdai gyilkosok”, 121. Jelentés, Budapest, 1972. október 24. Nytsz.: 3/6-823.

²⁹ „Abdai gyilkosok”, 227/21. sz. kép.

³⁰ Szabó Zsolt abdai polgármester levele Ferencz Győző docensnek. E-mail, Abda, 2009. július 21. Szeretném megköszönni Ferencz Győző irodalomtörténésznek, hogy rendelkezésemre bocsátotta a polgármester úr levelét.

A fényképek másik csoportját az előző fotóktól elkülönülten három kerettag négy arcképfotója alkotja.³¹ A három, gyilkossággal összefüggésbe hozott kerettag (Bodor Sándor, Kunos Sándor, Malakuczi János) fekete-fehér, időskorú arcképfotója látható. A képek keletkezési dátuma nem szerepel a dossziében, de bizonyosra vehető, hogy 1971. március 31. és 1973. december 4. között készültek. Jelentősége lehet annak, hogy a gyilkossággal összefüggésbe hozott négy élő kerettag közül három személy fotója belekerült (bennmaradt?), míg a negyedik személy, Reszegi (Reszegh) István fényképe nem került (nem maradt benn) a dossziéba (dossziében).

A dokumentumok között kell megemlíteni a dossziében minden előzmény nélkül (tehát nem mellékletként) előbukkanó kilencoldalas, „Tolnai Gábor professor elvtársnak” címzett, fejléc és iktatószám nélküli, alá nem írt levelet.³² A levél szakszerű összefoglaló leírását adja a nyomozati eredményeknek Radnóti bori időszakáról és kivégzésének körülményeiről. Ugyanakkor az is látható, hogy a BM rendelkezésére álló információkat (például a gyilkosság gyanúsítottainak nevét) nem teljes körűen osztotta meg Tolnai Gáborral.³³

A dosszié legvégén szerepelnek az adatlapok és külön a határozatok. A kitöltött formanyomtatvány lapokból álló adatlapokat az „előzetes ellenőrzés vagy bizalmas nyomozás alá vont személyekről” állították ki, esetünkben azokat a gyilkossággal kapcsolatba hozott személyekről állították ki.³⁴ A három nevesített személy (Kunos Sándor, Malakuczi János, Bodor Sándor) két-két adatlapját követően két nevesítetlen adatlap következik. Ezek a többi adatlap keletkezésének időpontjával azonos időpontban keletkeztek,³⁵ ugyancsak négy gyanúsítottól származnak, tehát feltehetőleg egy és ugyanazon személyre vonatkoznak. Tekintettel az összefoglaló jelentésben szereplő négy személyre,³⁶ feltételezhető, hogy ez a gyilkossággal összefüggésbe hozott személy Reszegi (Reszegh) István. Ennek azonban ellentmond, hogy az ismeretlen személy – a róla kitöltött adatlap tanúsága szerint – először „részinformációt adott”, azután „elsődleges információt” szolgáltatott, majd pedig ismét „részinformációt adott”, végül „operatív információt adott”.³⁷ A dossziében fellelhető megállapítások tanúsága szerint azonban Reszegi (Reszegh) Istvánra nem illenek ezek a megállapítások, mivel ő nem működött együtt a Csoportfőnökséggel, ha csak nem tette ezt a

³¹ A dosszié tartalomjegyzékében 68. sorszámmal, 228. lapoldal megjelöléssel, „Törzslapok priuszok” megnevezéssel szerepelnek a fényképek. A személyi igazolvány méretű fényképek törzslapokon szerepelnek, és számozásuk általam nem ismert.

³² „Abdai gyilkosok”, 255–264. Keletkezése: Budapest, 1974. november 20. Az eredeti lapszámozás alapján megállapítható, hogy a levelet utólag iktatták be két dokumentum közé. Az előző dokumentum eredeti lapszámozása a 243. oldallal fejeződik be, a következő dokumentum pedig a 244. lapszámozással folytatódik.

³³ Az egy héttel a levél keletkezését követően keletkezett és a dosszié lezárására tett javaslatban (1975. november 27.) az áll, hogy Tolnai Gábor professzort tájékoztatni kell a „Radnóti Miklós meggyilkolásával kapcsolatos körülményekre keletkezett adatokról külön feljegyzés formájában, csatolva a bori munkaszolgálatosokra vonatkozó korabeli HM anyagok fotómásolatait.” Egy kézzel írt bejegyzés szerint a tájékoztatót valóban átadták Tolnainak. „Abdai gyilkosok”, 307. Javaslat, Nytsz: 3/6-907/75.

³⁴ „Abdai gyilkosok”, 308–322. Három típusú formanyomtatványt használ a Csoportfőnökség: a névvel és adatokkal ellátott formát (352. sz.) és a névtelen formát (350. sz. és 351. sz.). Az egy személyről felvett, 352. sz. két adatlap a felvétel idejében tér el egymástól.

³⁵ A bizalmas nyomozás elrendelésének időpontja minden személy esetében azonos (1971. augusztus); az elsőként kiállított adatlapok lezárásának időpontja is mindenesetben azonos (1975. november 10.); a másodikként kiállított adatlapok időpontja szintén minden esetben azonos (1976. február 26.).

³⁶ „Abdai gyilkosok”, 287–307. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz: 3/6-662/75.

³⁷ „Abdai gyilkosok”, 321. Nytsz: nincs.

dossziéból kimaradt és éppen ezért nyomon követhetetlen meghallgatásai során. Ezt feltételezve viszont alapvetően megváltozhat a dossziében közöltek megalapozottsága.

A mellékletek között tárgyalta dokumentumok sorát a határozatok, pontos megnevezésük szerint „Határozatok az operatív nyilvántartásba vételről” zárják. Két kitöltött, 2×4 oldalas formanyomtatvány Kunos Sándorra és Malakuczi Jánosra vonatkozik. Nem ismeretes annak pontos oka, hogy ők miért kerültek az úgynevezett kutató nyilvántartásba. Egy 1984-ben kelt szigorúan titkos belügyminiszteri parancs tizenhat pontban határozza meg azon személyek körét, akiket kutató nyilvántartásba kell helyezni és tartani.³⁸ Ezek közül három pont is lehetne a kutató nyilvántartásba helyezés szakmai-jogi alapja.³⁹ Azonban mindenképpen sokatmondó, hogy a kutató és nem az úgynevezett alap nyilvántartásba helyezték őket. Ugyanis az alap nyilvántartásba helyezés tizenhét szakmai-jogi indoka közül az első kimondja, hogy az alap nyilvántartásba „az állam és az emberiség elleni, valamint egyes kiemelt, hatáskörbe utalt más bűncselekmények elkövetése miatt elítélt és az ítélet hatálya alatt álló személyeket”⁴⁰ kell felvenni és tartani. Az említett két személy esetében azonban elítélés nem történt.

A dosszié lezárásakor azonban nem az idézett 1984-es, hanem egy 1967-ben kelt belügyminiszteri utasítás volt hatályban.⁴¹ Ez azonban sem az alapnyilvántartás, sem pedig a kutató nyilvántartás vonatkozásában nem szolgál semmilyen támponttal esetünkben.⁴²

A gyilkossággal összefüggésbe hozott másik két személy, a két MSZMP-tag, Bodor Sándor és Reszegi (Reszegh) István nem került kutató nyilvántartásba. Az idézett belügyminiszteri parancs szerint ennek oka az, hogy „a Magyar Szocialista Munkáspárt tagjai nem vehetők nyilvántartásba”.⁴³ Ugyanezt mondta ki egy a dosszié lezárásakor hatályban lévő 1969-es belügyminiszter-helyettesi utasítás is, ami szerint ha „a terhelő, kompromittáló adatokkal rendelkező személy” párttag, „nem vehető operatív nyilvántartásba”.⁴⁴

A dossziében szereplő dokumentumok és mellékletek mellett fontos mindannak számára vétele, hogy milyen dokumentumok és mellékletek hiányoz(hat)nak a dossziéból. A hiány három csoportba sorolható.

Az első csoportba a keresett, de meg nem talált dokumentumok tartoznak. Eltűntek a győri hitközségben Radnóti abdai exhumálása és győri eltemetése során keletkezett doku-

³⁸ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 3. sz. parancsa. Budapest, 1984. február 23. http://www.th.hu/html/hu/forrasok/1984_3.doc

³⁹ III. fejezet 7. B) „Kutató nyilvántartásba kell helyezni és tartani: a) Az állam- és az emberiség elleni, valamint egyes kiemelt, hatáskörbe utalt más bűncselekmények elkövetése miatt elítélt, a büntetés hátrányos jogkövetkezményei alól mentesült személyeket. d) Az a) alpontban ismertetett bűncselekmények gyanúja miatt eljárás alá vont személyek közül azokat: akikkel szemben a bizalmas nyomozást vagy a büntetőeljárást azért szüntették meg, mert az operatív úton szerzett bizonyítékot nem lehetett büntetőeljárásai rendelkezéseknek megfelelően felhasználni. f) A II. világháború alatt létrehozott fasiszta különítmények és fegyveres szervek magyar vagy volt magyar állampolgárságú vezetőit, tisztjeit.”

⁴⁰ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 3. sz. parancsa. Budapest, 1984. február 23. III. fejezet 7. A)

⁴¹ Szabályzat a BM III. Főcsoportfőnökség operatív nyilvántartására. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 08. számú parancsa. Budapest, 1967. április 29. ÁBTL 4.2. 10-21/8/1967.

⁴² Uo. IV. fejezet. Személyek operatív nyilvántartási rendszere és az adatok felhasználási módja. 21. §. Alap nyilvántartásba. 22. §. Kutató nyilvántartásba.

⁴³ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 3. sz. parancsa. Budapest, 1984. február 23. III. fejezet B) 9. pont.

⁴⁴ A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 0015. számú utasítása. Tárgya: eljárás személyek operatív nyilvántartásba vétele esetén. Budapest, 1969. december 28. BM KI Parancs-gyűjtemény/1969. 115. doboz. Nyszt: 10-24/15/1969.

mentumok (az indoklás szerint azokat Radnóti Miklósné és Ortutay Gyula magukkal vitték⁴⁵); a „Győri Tanács, Bíróság vagy egyéb hivatalos szervek irattáraiban” lévő anyagok⁴⁶ (nem találták meg); az Abdán és környékén állomásozó német katonai csapatok és parancsnokaik (ezeket csak hadosztály szinten és nevek nélkül nevezték meg⁴⁷); Papp Lajos nevű abdai-győri tanú, aki a gyilkosság egyik potenciális adatközlője (nem tudták azonosítani⁴⁸); Cságoly Tibor dossziéja, amely a potenciális gyilkosok személyére tartalmazhatott utalást, és ezzel összefüggésben a Győr Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai osztályán keresett anyagok;⁴⁹ a Hadtörténeti Levéltár Szegedi V. Honvéd Hadtest parancsnokság iratai közül a bori munkaszolgálatos zászlóalj iratai („az iratok nagy részét Németországba szállították, ahol megsemmisült[ek]”⁵⁰); az abdai gyilkosság ügyében a Győr-Sopron megyei népügyészség 1946-ban elrendelt és a honvédelmi minisztérium Katonapolitikai osztálya által megindított nyomozás összegyűjtött anyagai („felkutatni nem sikerült”⁵¹). A nyomozók törekedtek arra, hogy „Radnóti Miklós és 21 társa exhumálásáról fotómásolatot” kapjanak, és egyben beszerezzék „a szükséges halotti anyakönyvi kivonatokat”.⁵²

A dokumentumok második hiánycsoportjába azok az anyagok tartoznak, amelyről bár tudhatott az állambiztonsági szolgálat, de nem említették meg őket a dossziében, tehát valószínűleg nem is használták fel azokat. Nem említik a dossziében Dienes (Gyenes) András⁵³ irodalomtörténész nevét és Radnóti kutatásait. A korábbi csendőr- majd rendőrtiszt, később Petőfi-kutató Dienes ugyanis az ötvenes évek legvégén és a hatvanas évek legelején Radnóti bori időszakát és halálának körülményeit kutatta. Radnótiról összegyűjtött anyagával 1962-ben Balatonalmádiban lévő házába készült, hogy megírja a költő utolsó időszakát. Máiig ismeretlen körülmények között azonban a vonaton elűnt a dokumentumokat tartalmazó bőröndje, majd az átéltek miatt néhány nap múlva szívinfarktusban meghalt. A dossziében szintén nem említik a bori munkaszolgálat első, hadtörténeti forrásokat feldolgozó, 1964-ben megjelent munkát.⁵⁴ Ez azért is meglepő, mert a szerzőt, a Hadtörténeti Levéltár tudományos munkatársát, Gazsi Józsefet a munkahelyén felkeresték, és tőle szakmai segítséget kértek.⁵⁵

A harmadik hiány-csoportba a bizalmas nyomozás során megtalált vagy a szolgálat által készített olyan anyagok tartoznak, amelyeket nem csatoltak a dossziéhez. A legnagyobb hiányt a munkaszolgálatosokkal és kerettagokkal készült meghallgatások anyagai és az ismer-

⁴⁵ „Abdai gyilkosok”, 7. Feljegyzés, Győr, 1967. május 25. Nytsz.: 1230 5876/1967.

⁴⁶ „Abdai gyilkosok”, 9. Feljegyzés, Budapest, 1967. június 6. Nytsz.: 3/5-102.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ „Abdai gyilkosok”, 23. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1971. március 31. Nytsz.: 3/6-395.

⁵⁰ „Abdai gyilkosok”, 41. Feljegyzés, Budapest, 1971. június 18. Nytsz.: 3/6.-750.

⁵¹ „Abdai gyilkosok”, 302. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-662/75.

⁵² „Abdai gyilkosok”, 25. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1971. március 31. Nytsz.: 3/6-395. Az exhumálási jegyzőkönyv hiánya annál is inkább fájó, mivel ma sem ismert annak teljes szövege.

⁵³ Dienes (Gyenes) András (Kassa, 1904. november 30. – Balatonalmádi, 1962. augusztus 30.) író és irodalomtörténész, az irodalomtudományok kandidátusa (1960). 1945-ig csendőrtiszt volt, és egyben részt vett az ellenállási mozgalomban. 1945 után rendőrtiszt, majd koholt vádak alapján le tartóztatták, 1957-ben rehabilitálták. Az MTA Irodalomtörténeti Intézet tudományos kutatója volt (1957–1962), fő kutatási területe Petőfi Sándor élete és munkássága volt. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03014/03340.htm>

⁵⁴ Gazsi József: *6000 bori munkaszolgálatos tragédiája*. Hadtörténelmi Közlemények, új folyam, 11. évf. (1964) 1. sz. 70–83.

⁵⁵ „Abdai gyilkosok”, 41. Feljegyzés, Budapest, 1971. június 18. Nytsz.: 3/6-726.

retlen nyomozati szakaszok, valamint a „felfüggesztett” nyomozati szakasz⁵⁶ alatt keletkezett anyagok alkotják. Mindezekeken felül hiányzik „a keretlegényekről beszerzett korabeli és jelenlegi fényképeiből”⁵⁷ készített album. A dosszié egy esetben rögzíti, hogy a gyilkosságot beismerő Bodor Sándor egyik „meghallgatásának nagy részét konspiráltan magnószalagon” rögzítették,⁵⁸ de a felvétel további sorsáról semmit nem tudunk.

Mit tartalmaz a dosszié?

A dosszié kiindulópontjai: 1. Radnóti Miklós költőt és huszonegy munkaszolgálatos társát az Abda melletti Rábca partján gyilkolták meg. 2. A huszonkét meggyilkolt személy a szerbiai Borból visszatérő zsidó munkaszolgálatos. 3. A bori csoport Szentkirályszabadjáról tartott Győrön át Hegyeshalom felé. Tolnai Gábor nem kérdőjelezte meg mindezt, sőt maga is ebből indult ki, amikor a megvizsgálandó kérdéseket 1966–1967-ben megfogalmazta. Az 1970 novemberében újrainduló bizalmas nyomozás kiindulási pontjai ugyanezek voltak, mivel az abdai „tömeggyilkosságot” és Radnóti ottani megölését „bizonyítottak” fogadták el.⁵⁹ Ebben az esetben nem ismerjük Tolnai Gábor konkrét kérdéseit, de a titkos nyomozás hármasképe egyértelmű: az ismeretlen gyilkosok felderítése, személyük azonosítása, valamint a bűncselekmény dokumentálása.⁶⁰ A bizalmas nyomozásnak tehát nem volt tárgya annak vizsgálata, hogy Radnóti Miklóst valóban Abdánál gyilkolták-e meg; hogy az exhumálás során valóban a költő földi maradványait találták-e meg; hogy a költővel együtt meggyilkoltakat azonosítsák, és az ő személyes történetüket is feltárják; hogy Radnóti exhumálása és agnoszkálása, többszöri eltemetése során, valamint az előkerülő úgynevezett bori notesz kapcsán felmerülő bizonytalanságokra választ adjanak.

A bizalmas nyomozás eredményei

A dosszié végén található tizenhatoldalas összefoglaló jelentés (a továbbiakban: jelentés) nyolc fejezetben elemzi a nyomozati munkát. A jelentés bevezetőjében megnevezi a célt és a vizsgálat tárgyát (az ismeretlen gyilkosok felderítése, személyük azonosítása, valamint a bűncselekmény dokumentálása során Radnóti Miklós bori időszakát és az ehhez kapcsolódó halálát vizsgálja). Az első és második fejezetben a költő utolsó időszakának (1943. május 27–1944. november 4/9.) történéseit tárja fel úgy, hogy történelmi pontossággal írja le Radnóti Borba kerülésének hátterét és a Bor melletti altáborba, a „Heidenau” táborba kerülésének körülményeit. Részletesen leírja a Borból hazainduló gyalogmenetek sorsát. Az egyik volt bori keretlegény (Szabó Barla Zoltán szakaszvezető) vallomására alapozva a jelentés fontosnak tartja kiemelni, hogy a szerb partizánok fogságából megszökött magyar kerettagok értesítették Marányi Ede alezredest,⁶¹ bori táborcsoport-parancsnokot a felszabadított munkaszolgálatosok és kivégzett kerettagok (5–6 fő) helyzetéről. A titkos nyomozás ezzel hozza direkt összefüggésbe, hogy Marányi Ede a német katonai parancsnoksághoz

⁵⁶ Ismeretlennek tekintjük a bizalmas nyomozás 1967 májusa előtti, 1970 tavasza és novembere közötti, illetve 1975. november 27. és 1977. május 19. közötti szakaszát, amelyek során semmilyen dokumentum nem került a dossziéba. A „felfüggesztett” szakasz 1967 júniusa és 1970 tavasza között zajlott, amikor elvileg tovább folyt az operatív vizsgálat, de ennek iratai sem maradtak fenn.

⁵⁷ „Abdai gyilkosok”, 121. Jelentés, Budapest, 1972. október 24. Nytsz.: 3/6823.

⁵⁸ „Abdai gyilkosok”, 271. Jelentés, Budapest, 1974. december 12. Nytsz.: nincs.

⁵⁹ „Abdai gyilkosok”, 289. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3//-662/75.

⁶⁰ „Abdai gyilkosok”, 22. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1971. március 31. Nytsz.: 3/6-395.

⁶¹ Marányi Ede alezredes életéről lásd: Csapody Tamás: *Átváltozások. Marányi Ede – avagy „Fehér Antal” – bori táborparancsnok élete.* Népszabadság, Hétvége, 2008. június 7., 6–7.

fordul kérésével, miszerint az első lépcsőben elindultakon torolják meg a keretlegénység kivégzését.⁶² Szabó Barla Zoltán állítására támaszkodva a jelentés azt is állítja, hogy a németek erőszakkal vették át Cservenkán a bori munkaszolgálatosokat.⁶³ A megállapítások jelentősége abban áll, hogy a Cservenkán kivégzett „több száz” bori munkaszolgálatos haláláért kizárólagos felelősökként – az egyébként ismeretlen helyen tartózkodó – Marányi Edét és a németeket nevezi meg, miközben a dossziéból az is tudható, hogy Szabó Barla Zoltán egyike volt azoknak, aki a cservenkai mézszárlásnál a munkaszolgálatosoktól elvett aranytárgyakat és ékszereket Szentkirályszabadján elkártyázta.⁶⁴ Figyelemreméltó, hogy a vizsgálat nem tért ki a magyar munkaszolgálat egyik legnagyobb, az abdai tömeggyilkosságnál nagyságrenddel több áldozatot követelő vérengzés körülményeire.⁶⁵ A jelentés nem hogy nem foglalkozik, de még csak említést sem tesz a később az abdai gyilkosságot elkövető csoport parancsnokaként megnevezett Tóth András hadapródormesternek a cservenkai téglagyárban való jelenlétéről és a mézszárlásban való közreműködéséről. A dosszié arra sem tér ki, hogy maga Radnóti Miklós milyen módon (időpontok, körülmények) tartózkodott Cservenkán, és mikor, melyik csoporttal hagyta el a téglagyárat. Nem találunk arra vonatkozó megállapítást sem, hogy a Zomborban vonatra szálló kerettagok milyen útvonalon kerültek Szentkirályszabadjára, ahol azután ismét átvették a bori munkaszolgálatosok feletti parancsnokságot. Ennek történeti és „személyi” jelentősége abban áll, hogy a keretlegények Zomborból Kiskunhalason keresztül érkeztek Szentkirályszabadjára, miközben Juhász Pál főhadnagy irányításával jelen voltak vagy esetleg részt is vettek a kiskunhalasi zsidó munkaszolgálatosok mintegy kétszáz áldozatot követelő kivégzésében.⁶⁶ A később a Szentkirályszabadja–Hegyeshalom útvonalon Radnóti menetéhez kísérő parancsnokhelyettes, Juhász Pál főhadnagy személye és egy újabb fontos vérengzés dokumentálása ismét hiányzik a dossziéból. A jelentés harmadik fejezete nem foglalkozik a Szentkirályszabadján töltött időszakokkal, csak leszögezi, hogy itt a boriakból hat új századot állítottak fel, századonként 2-2 tisztet és 17-17 keretlegényt vezényeltek hozzájuk; hogy a hat századot egy menetoszlopban, de századonként külön-külön, Pataki Ferenc főhadnagy és Juhász Pál főhadnagy vezetésével 1944. október 30-án reggel indították el; hogy a menetnek előírt menetvonalban november 6-án kellett Mosonmagyaróvárra érkeznie. A jelentés eddig tehát röviden, vitatható pontossággal, de tárgyyszerűen, Radnóti személyének érintése nélkül, az abdai gyilkosság potenciális elkövetői köre által elkövetett bűncselekményekben (tömegmészárlásokban) való felelősség vizsgálata nélkül foglalkozik a bori munkaszolgálat

⁶² „Abdai gyilkosok”, 290. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3//-662/75. A szakirodalomban eddig ez a tény ismeretlen volt.

⁶³ Cservenka (Crvenka) Szenttamás és Zombor között félúton elhelyezkedő bácskai település. A bori munkaszolgálatosok gyalogmenete Radnóti Miklóssal együtt 1944. október 6-án ért Cservenkára.

⁶⁴ „Abdai gyilkosok”, 69. Jelentés, Budapest, 1972. április 6. Nytsz.: 3/6.-372. Homolya János volt kerettag meghallgatása során történt közlés. Szabó Barla Zoltán elmondása szerint ő volt Cservenkán a munkaszolgálatosok őrzésével megbízott 24 fős magyar keret parancsnoka. „Abdai gyilkosok”, 290. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3//-662/75. Egyéb, itt nem részletezett kutatásaim alapján tudható, hogy a cservenkai kivégzést valóban német katonák hajtották végre, de a magyar keret támogatásával és bizonyos fokú részvételével. A cservenkai mézszárlásban való részvételért Szabó Barla Zoltánt felelősség terheli.

⁶⁵ A cservenkai téglagyárban 1944. október 7-én éjjel mintegy 700 magyar, bori zsidó munkaszolgálatost végeztek. A kivégzetteket két alkalommal exhumálták, 1944 októberében és 1957. november 4–5-én. Mintegy 700 kivégzett munkaszolgálatos földi maradványait a zombori zsidó temetőben helyezték végső nyugalomba, és közös síremléküket 1964. április 14-én avatták fel. Magyarország és Jugoszláviában sohasem folyt vizsgálat a cservenkai mézszárlás körülményeinek és tetteseinek megállapítására.

⁶⁶ A kiskunhalasi vasútállomáson végbement mézszárlás 1944. október 11-én történt.

és a Bor–Szentkirályszabadja közötti történésekkel. A jelentés ezen részei tehát tartalmaznak lényeges részinformációkat, de ezek csak a dossziében fellelhető egyéb anyagokkal, az egymásnak gyakran ellentmondó meghallgatásokkal együtt jelentenek fontos adalékot a témában.

A jelentés harmadik fejezete fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a bori menet Szentkirályszabadjáról 1944. október 30-án indult; hogy végső úticélja Németország volt; hogy a beteg munkaszolgálatosok szállítására elfogatok voltak igénybe vehető; hogy az útközben megbetegedett munkaszolgálatosokat a győri vagy mosonmagyaróvári állomásparancsnokságon „kellett leadniuk”; hogy a menetnek óránként körülbelül három km út megtétele volt előírva, és világos reggeltől sötétedésig, 6–7 óra gyaloglással átlag napi 18–20 km-t kellett megtenni rossz vagy elmaradó élelmiszerellátás mellett. Különösen lényeges megállapításokat tesz a jelentés, amikor összesen kilenc napban határozza meg a Szentkirályszabadja–Hegyeshalom között útvonal megtételének idejét, és pontosan leírja az út állomásait, valamint az éjszakai szállások helyeit.⁶⁷ A végleges nyomozati eredmény szerint a menet Szentkirályszabadjáról a Veszprém–Kádárta–Gyulafirátót irányában haladt, és „Gyulafirátót mellett egy majorságban” töltötte az első éjszakát (október 30.). Második nap a menet Eplény érintésével eljutott Zircre, ahol a főútról északkeleti irányba letérve, mellékútra térve érte el Nagyesztergárt, és a faluhoz tartozó uradalomban töltötte az éjszakát (október 31.). A harmadik napon a menet Dudar és Bakonyoszlop érintésével Bakonyszentkirálynál kanyarodott vissza a főútra, és a veszprémvarsányi iskolában, valamint „nagyobb gazdasági épületekben” töltötték az éjszakát (november 1.). A negyedik nap Bakonytérd érintése után Ravazdánál ismét letértek a főútról kelet felé, és megérkeztek Pannonhalmára (Győr-szentmártonra). Itt a pannonthalmi apátság gazdaságában és téglagyárában éjszakáztak (november 2.). A menetet az ötödik napon Pannonhalmáról Écsnél visszakanyarodott a főútra, majd a következő falunál, Nyúlnál ismét lekanyarodott arról, és északnyugaton elérte Ménfőcsanakot. Az éjszakát a Ménfőcsanak melletti fabarakkokban töltötték (november 3.). A menetet az ezt követő napon áthaladt Győrön és Abdán, majd Ötvevény–Sándorpuszta térségében a szabad ég alatt töltötte az éjszakát (november 4.). A hetedik napon elérték Mosonmagyaróvárt (november 5.), ahol kétnapos pihenő következett a timföldgyárban (november 6–7.), és a bori munkaszolgálatosokat november 8-án adták át Hegyeshalomnál a német katonai hatóságnak. A jelentés ezzel a Radnóti-szakirolalomban régóta vitatott és éppen Tolnai Gábor és Kőszegi Ábel által – egymás álláspontját is kizáró – addig véglegesnek tekintett útvonal-térképet módosította.

A Radnóti végső időszakára vonatkozó történetet a titkos nyomozásig meghatározó két Radnóti-kutató, Tolnai és Kőszegi egyaránt abból indult ki ugyanis, hogy a Radnótit sorai között tudó bori menet szentkirályszabadjai indulására utolsó verse, a negyedik Razglednica megírása (október 31.) után kerülhetett csak sor. Tolnai és Kőszegi álláspontja ezt követően már eltér egymástól. Meg nem nevezett forrás alapján Tolnai úgy gondolta, hogy Radnóti „november 6-a körül”⁶⁸ indul, míg Kőszegi egy, a dossziében⁶⁹ is hivatkozási alapot jelentő honvédelmi miniszteri parancs alapján⁷⁰ november 3-át⁷¹ jelöli meg az indulás napjaként. A két szerző ezt követően hasonlóan írja le a menet állomásait Pannonhalmáig (Győrszentmártonig), ahol is Tolnai szerint egy, Kőszegi szerint két napot töltött el a bori

⁶⁷ Az első összefoglaló jelentés még egy más útvonalverziót közölt.

⁶⁸ Tolnai: *A Menedék út végső szakasza*, 230.

⁶⁹ „Abdai gyilkosok”, 236–237. M.kir. Honvédelmi Miniszter 975/M.42.-1944. 2. sz. melléklet.

⁷⁰ Kőszegi: *Töredék*, 59.

⁷¹ Kőszegi: *Töredék*, 59.

menet. Mindketten Pannonhalmát jelölik meg Radnóti utolsó szálláshelyeként. Az indulás eltérő időpontja és a Pannonhalmán eltöltött éjszakák száma miatt jön ki Tolnainál a november 9-e,⁷² míg Kőszeginél a november 8-a⁷³ a kivégzés dátumaként. A dosszié azonban mindkét állásponttól eltér, mivel az indulás dátumát október 30-ában állapítja meg, és egy „új” pihenőhelyet nevez meg, valamint a halál dátumát november 4-re teszi. A jelentésírók ugyanis úgy gondolják, hogy a hivatkozott hadügyminiszteri parancs egyértelműen különbséget tesz az október 30-án induló hat szentkirályszabadjai bori század (Hegyeshalomra érkezés ideje november 6.) és a november 3-án induló három szentkirályszabadjai, de nem bori század között (Hegyeshalomra érkezés ideje november 11.). A dosszié szerint Radnótit – függetlenül a negyedik Razglednica megírásának dátumától – a korábban induló oszlopba sorolták, és bár a dossziében van erre vonatkozó egyértelmű állásfoglalás (Dr. Zoltán László munkaszolgálatos⁷⁴), a jelentés nem akar azzal érdemben foglalkozni, hogy lett volna második menetoszlop is. (A jelentés hangsúlyozottan hat századból álló, de egy menetoszlopról szól.⁷⁵)

Tolnai a bizalmas nyomozásról kézhez kapott összefoglaló (1974) nyomán 1985-ben – a források megjelölése nélkül – módosította az útvonal-térképet, és az éjszakai szállások sorába iktatta Ménfőcsanakot is, de a halálozási dátumot nem változtatta meg. Pontosabban elfogadta és közzétette a BM-től titokban kapott új útvonal- és szállásadatokat, közölte az ebből kikövetkeztethető november 4-i halálozási dátumot is, de azt csak egyik lehetséges elképzelésként tárgyalja, és különböző okokból elveti (a negyedik Razglednicát a költő aláírása szerint biztosan október 31-én írta; a meggyötört emberek nem tudták a tervezett idő alatt megtenni az utat).⁷⁶ Tolnai tehát kitartott a korábban általa megállapított és elfogadott halálozási dátum mellett, amely mind a mai napig Radnóti hivatalos halálozási dátuma.

A jelentés negyedik fejezete a Szentkirályszabadja és Ménfőcsanak közötti menetállapotokat írja le. Elsődlegesen azt részletezi, hogy a munkaszolgálatosok milyen nehézségeken, nélkülözéseken, veréseken mentek keresztül, s hogy a járásképtelen munkaszolgálatosokat a környező községekben rekvirált lovas kocsikon szállították. A ménfőcsanaki éjszaka után, november 4-én reggel „dr. Bárdos József munkaszolgálatos orvos javaslatára és Pataki Ferenc főhadnagy engedélye alapján” ezekre az ott rekvirált lovaskocsikra rakták fel „Radnóti Miklós költőt, továbbá a menethélre lévő többi járóképtelenné vált beteg társát”.⁷⁷ (A jelentésben ekkor, a hetedik oldalon említik meg először Radnóti nevét.)

Radnóti Miklós „tanú”

A jelentés ötödik fejezete szövegezte meg Radnóti Miklós „tanút”, „Radnóti Miklós költőnek az első lépcsőbe történt beosztását, a jelölt útvonalon való menetelését és legyengülését, valamint Győr előtt a lovaskocsira történt feltételét”⁷⁸ bizonyító személyeket. Hét személytől származó hét idézet következik. Vegyük számba a tanúkat és az idézeteket. Dr. Battyán György volt munkaszolgálatos annyit állít, hogy Radnóttal Mohácson beszélt, és

⁷² Tolnai: *A Meredek út végső szakasza*, 235–244.

⁷³ Kőszegi: *Töredék*, 61–64.

⁷⁴ „Abdai gyilkosok”, 56–57. Feljegyzés. Budapest, 1971. szeptember 21. Nytsz.: 3/6-1048.

⁷⁵ A dosszié anyagai alapján bizonyítottnak látom, hogy a bori munkaszolgálatosok két menetoszlopban hagyták el Szentkirályszabadját.

⁷⁶ Tolnai: *Radnóti-kutatásaim margójára*, 500–501.

⁷⁷ „Abdai gyilkosok”, 293–294. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-907/75.

⁷⁸ „Abdai gyilkosok”, 297. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-907/75.

akkor Radnóti „nem jelentett beteget, hanem vállalta a további utat”. Battyán tanúvallomása tehát irreleváns, mivel Mohácson megszökött, és nem volt tovább tanúja Radnóti életének.⁷⁹ Kálmán László volt munkaszolgálatos azt állítja, hogy Radnóti a dunántúli útszakaszon vele volt a menetben, „nagyon fájt a lába, és igen le volt gyengülve”, valamint, hogy „Pannonhalma környékén kijelentette, hogy fiúk, nem bírom tovább, és leült az út szélére”. Ő sem szól a lovaskocsira történt felkerülésről vagy az abdai vonatkozásokról. A harmadik koronatanú, Erdős László volt munkaszolgálatos szavait egy 1947-ben a budapesti népbíróságon tett vallomásából idézik. E szerint Radnóti a dunántúli útszakaszon „lemaradozott a menettől és ezért a keret tagjai nagyon megverték”. Egyebet azonban nem tudunk meg tőle sem. A negyedik koronatanú, Kövesdi István volt munkaszolgálatos állít a legtöbbet: „Győr előtt az utolsó pihenőhelyen Bárdos munkaszolgálatos orvos Radnótit felültette a beteg munkaszolgálatosokat szállító lovaskocsira. Én a saját pokrócomat odaadtam Radnótinak, hogy azt se kelljen cipelnem. A Győr utáni pihenőhelyen hiába vártam Radnótit és pokrócomat, a kocsik nem érkeztek meg.”⁸⁰ Ő tesz említést tehát először és egyedül a Győr előtti kocsira rakás epizódjáról. Az ötödik koronatanú, Szabolcsi László volt munkaszolgálatos sem Radnótiról, sem szekerekről nem tesz semmilyen említést. A hatodik tanútól, Dr. Révész Endre volt munkaszolgálatostól egy 1948-ban kelt vallomását idézik. Ő azonban semmit nem mond Radnóttal kapcsolatban. Az utolsó, hetedik koronatanú, a gyilkossággal megvádolt és azt beismerő Bodor Sándor volt keretlegény azt közli, hogy „annak a községnek a nevét nem tudom, melynek határában a munkaszolgálatosokat meggyilkoltuk, de az általunk meggyilkolt munkaszolgálatosokra a háború után rátaláltak és abban az időben az újság is közölte nevüket”. Ő tehát nem emlékezett Radnótira, nem tudja, hogy rajta volt-e a szekéren, és nem emlékszik a gyilkosság helyére sem. Esetében ugyan kizárólag a két utóbbi kérdésnek van relevanciája (a keret általában nem ismerte név szerint a munkaszolgálatosokat, és nem tudta beazonosítani Radnótit), és kétségtelen, hogy a „történelmi paramétereknek” Abda felel csak meg, de meg kell állapítani, hogy a gyilkosság elkövetésének koronatanúja sem nevezte meg konkrétan Abdát.⁸¹

Amennyiben összerakjuk a titkos nyomozás által megnevezett hét koronatanú állításait, a mozaikokból összeálló kép azt mutatja, hogy egyetlen egy tanú sincs, aki az egész eseményeknek a tanúja lett volna. Tehát senki nem látta vagy tudta az egész történetet.

A hét megszólaló koronatanú állításában alig van átfedés. Ennek egyik nyilvánvaló oka az, hogy a tanúk meghallgatásáról készült feljegyzés(ek) nem szerepel(nek) a dossziében. Az általuk mondottaknak csak kivonatos formáját ismerhetjük, ami a koronatanúk esetében mindenképpen hiányérzetet kelt.

Az abdai gyilkosság gyanúsítottja: Tálás András

A jelentés negyedik fejezete taglalja a gyilkosság előzményeit és a gyilkossággal gyanúsíthatók körét. A jelentés leírja, hogy a bori menetet kísérő lovaskocsikon lévő beteg munkaszolgálatosokat a honvédelmi miniszter parancsa ellenére sem tudták leadni a győri állomásparancsnokságon vagy valamelyik kórházban. „A két lovaskocsira felrakott beteg munkaszolgálatosok kíséréssel, valamint leadásukkal TÁLAS ANDRÁS hadapródörmmesterrel együtt 5

⁷⁹ Dr. Battyán György önéletrajza. Budapest, 1957. szeptember 17. Saját gyűjtés: Szigetvári Miklós bori munkaszolgálatostól kézhez kapott dokumentum (Budapest, 2008. március 20.).

⁸⁰ „Abdai gyilkosok”, 297. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-907/75.

⁸¹ Mosonszentmiklóson és Hegyeshalomnál is voltak kivégzések, és az exhumálások során a korabeli sajtó közölt neveket, de a kivégzések idején a bori csoport maradéka már régen német koncentrációs táborokban volt.

magyar keretlegény volt megbízva”.⁸² Az itt először megnevezett és csupa nagybetűvel írt Tálás András⁸³ és a neki alárendelt négyfős magyar keret, vagyis a később a jelentésben nevesített, gyilkossággal megvádolt csoport (a továbbiakban: ötfős csoport) létezése mellett három tanút említ a jelentés. Lévai Szilveszter szakaszvezető, Malakuczi János honvéd és Bodor Sándor tizedes, volt bori keretlegények a tőlük származó szó szerinti idézetekben egybehangzóan állítják, hogy Győr környékén történt, hogy egy vagy két lovaskocsira beteg munkaszolgálatosokat tettek fel azért, hogy őket „a legközelebbi magyar katonai parancsnokságon”, „Győrben” „valahol” leadják.⁸⁴ Mindhárman név szerint megemlítik Tálás András hadapródőrmestert, aki lemaradt a lovaskocsikkal. Ketten azt állítják, hogy Tálás volt a lemaradó csoportnak a parancsnoka, egy tanú „több” Tálásnak beosztott, egy tanú pedig öt beosztott keretlegényről tesz említést. Összességében azt állapíthatjuk meg tehát, hogy két tanú állítja, hogy Tálás volt a lemaradó csoport parancsnoka, egy tanú állítja, hogy ötven voltak a Tálásnak beosztott keretlegények, továbbá két tanú szól a két lovaskocsis és egy tanú az egy lovaskocsis verzió mellett.

A részletes beismerő vallomást tevő Bodor Sándortól és a gyilkosságban való részvételt következetesen tagadó Malakuczi Jánostól származott a legtöbb adat. Azonban kizárólag Bodor Sándor leírása alapján ismerjük a gyilkosság részleteit, és egyedül tőle tudjuk, hogy Tálás nemcsak parancsnoka volt a lemaradó csoportnak, de a kivégzést is ő rendelte el, s hogy abban részt is vett. Tehát Radnóti szekérre kerülésének a koronatanúk által megkonstruáltatott történetéhez hasonló helyzet állt itt is elő: a történet egésznek látszik, de egyetlenegy tanú állítására épül. Ettől természetesen Bodor állításai igazak lehetnek, de a minden kétséget kizáró megalapozottságot meg kell kérdőjeleznünk.

A jelentésben foglaltak további megkérdőjelezését teszi szükségessé az a tény, hogy Tálás Andrást és parancsnokát, a Szentkirályszabadja–Hegyeshalom közötti bori menet parancsnok-helyettesét, Juhász Pált 1947-ben kivégezték.⁸⁵ A bűnök terhe rájuk kockázat nélkül áthárítható, felelősségrevonásuk pedig lehetetlen volt. Tálás András és Juhász Pál népbírói jegyzőkönyvei azonban fennmaradtak. Ezek számbavétele a dosszié tükrében számos tanulással szolgál. Tálás Andrást 1945. augusztus 7-én – tehát az abdai exhumálás (1946. június 19.) előtt – vették őrizetbe, és 1947. február 27-én végezték ki Budapesten,⁸⁶ fél évvel az abdai exhumálás, valamint a Radnóti és társainak haláláról közzétett újságcikk (1946. augusztus 1.⁸⁷), továbbá Radnóti budapesti temetése (1946. augusztus 14.) után. Radnóti budapesti gyászszertartása a nagy nyilvánosság előtt zajlott, azon ismert és befolyásos személyek mondtak beszédet, és számos újságcikk is megjelent a költő haláláról.⁸⁸ Tálás halálos ítéletében azonban nem merült fel semmilyen vonatkozásban Radnóti neve, sem a beteg munkaszolgálatosok abdai kivégzése. Ezzel szemben az ítéletben felrótták Tálásnak, hogy Zirc előtt két szökött munkaszolgálatost végeztetett ki, és Mosonmagyaróvár

⁸² „Abdai gyilkosok”, 294. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-907/75.

⁸³ Tálás András hadapródőrmester (an.: Kondrád Anna, Demecser, 1915. január 4. – Budapest, 1947. február 27.), civilben magántisztviselő. Dicsírja a Rákoskeresztúri új köztemető 298-as parcellájában van.

⁸⁴ „Abdai gyilkosok”, 294–295. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-907/75.

⁸⁵ A menet parancsnoka, Pataki Ferenc főhadnagy a dosszié állítása szerint 1945-ben szovjet hadifogságban meghalt. „Abdai gyilkosok”, 127. Jelentés, Budapest, 1972. október 24. Nytsz.: 3/6-823.

⁸⁶ Erről részletesen lásd: Csapody Tamás: *Felmagasztosult keretlegények*. Népszabadság, Hétvége, 2007. november 24. 2–3.

⁸⁷ Ismeretlen szerző: *Jelentkezzenek az Abdán meggyilkolt munkaszolgálatosok hozzátartozói*. Új Élet, 2. évf. (1946) 31. sz. 14.

⁸⁸ Ferencz Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete*. Budapest, 2005. 721–722.

felé fejberúgott egy munkaszolgálatost, aki ebbe belehalt.⁸⁹ (Tálas mindezeket tagadta.) A népbíróság tizenöt volt bori munkaszolgálatos tanú vallomása alapján állapította meg a háborús bűncselekmények elkövetésének tényállását. A 297 oldalas Tálas-dossierban csupán egyetlen volt munkaszolgálatos tesz említést Radnótiról: a budapesti hírlapíró, Erdős Lajos azt mondta, hogy a szentkirályszabadjai útszakaszon „útközben Radnóthy [sic!] nevezetű munkaszolgálatos lemaradt és a keret tagjai őt [a] vádlott szemé láttára ütötték verték, majd otthagyták az útszélén”.⁹⁰ Radnóti temetése után körülbelül két hónappal Erdős Lajos névrokona, Erdős Gyula kereskedő, szintén volt munkaszolgálatos azt vallotta, hogy Tálas „Szentkirályszabadjától kezdve működése alatt a keret több muszt⁹¹ teljesen agyonvert. A halottakat nem földeltette el, hanem vagy az út szélére dobatta ki, vagy a betegek szállítására szolgáló szekerekre rakatta, amelyekre betegeket tenni azonban nem engedett.”⁹² A tanúvallomásokból a dunántúli útszakaszon teljhatalommal rendelkező, kegyetlenkedő, munkaszolgálatosokat megverő, több esetben gyilkoló, a megverésre és a gyilkosságra parancsot adó ember képe rajzolódik ki.

A Radnóti budapesti temetését követően, 1946. november 21-én előzetes letartóztatásba került Juhász Pál főtörzsrőrmestert, a menet parancsnokhelyettesét 1947. március 18-án ítélték el és végezték ki. 190 oldalas népbírósági anyagában nem említik meg Radnótit, a Tálas által felügyelt betegszállító lovaskocsit vagy az abdai kivégzést. A népbírósági perben megszólaló tizenkilenc volt bori munkaszolgálatos sem tesz minderről említést, miközben a Pannonhalma környékén visszahozott két szökött munkaszolgálatos kivégzéséről és a Tárjánpuszta felé vezető úton megvert beteg munkaszolgálatosról tudott a bíróság is.⁹³

A menetet kísérő más kerettagok összesen mintegy ezeroldalas népbírósági anyagában sem szerepel Radnóti szekérre kerülésének, a szekéren lévő kivégzésének története. Az is megállapítható, hogy ezen az útszakaszon léteztek a menetet kísérő betegszállító lovaskocsik.

Az abdai gyilkosság gyanúsítottja: Bodor Sándor

Az Abdai dossieré szerint a dunántúli útszakaszon beteg és járásképtelen Radnóti Miklós lovaskocsira kerülésének összességében tehát egyetlen egy tanúja van (Kövesdi István), csakúgy, mint annak, hogy Tálas parancsnoksága mellett a lovaskocsikon lévő beteg munkaszolgálatosokat Abdán kivégezték (Bodor Sándor). Mit tudhatunk meg e két legfontosabb koronatanúról, Kövesdi Istvánról és Bodor Sándorról?

Kövesdi István neve a dossieré végén található betűsoros névmutatóban nem szerepel. A dossieré 35. oldalán említik először, az első összefoglaló jelentés 3. számú mellékletében,⁹⁴ de látható módon a mellékletből egy oldal hiányzik.⁹⁵ A meglévő oldalon arról számoltak be, hogy az állambiztonsági szolgálat tizenöt volt munkaszolgálatossal beszélt, de az ügy-

⁸⁹ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) Népbírósági iratok. V-101681. Nb.IV.3281/1945/23. 130. Ítélet 2. A dossieré tanúsága szerint a nyomozók tanulmányozták Tálas András népbírósági dossieréjét. „Abdai gyilkosok”, 76. Jelentés, Budapest, 1972. április 28. Nytsz.: 3/6-401.

⁹⁰ BFL V-10168. Nb. IV. 3281/1945-22. A Budapesti Népbíróság jegyzőkönyve a Budapesten 1947. február 24-én tartott nyilvános tárgyalásról. 119.

⁹¹ Muszt: munkaszolgálatost.

⁹² BFL V-10168. Erdős Gyula tanúvallomása. Budapest, 1946. október 12. 71.

⁹³ BFL Nb. I. 4949/1946/5. Jegyzőkönyv. Budapest, 1947. március 17. 62.

⁹⁴ „Abdai gyilkosok”, 35. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1971. március 31. Nytsz.: 3/6-395. Üldözöttek, volt munkaszolgálatosok névsora. 3. sz. melléklet.

⁹⁵ Hiányzik a régi számozás szerint a 44. oldal.

ben két személyen kívül mások „érdemi vallomást nem tettek”.⁹⁶ Egy 1972-ben kelt jelentésben már az „értékelhető adatokat” közlő öt volt bori munkaszolgálatos személy között említik Kövesdi Istvánt,⁹⁷ de továbbra sem közölnek semmilyen tőle származó információt. Tolnai Gábor könyvében ugyanakkor sokszor idéz egy „Radnótinál tíz évvel fiatalabb K. I.-t, aki az egyetlen élő, közvetlen tanúja a költő ez utáni öt és fél hónapjának, a bevonulástól az Abda előtt körülbelül harminc kilométernyire lévő Gyórszentmárton határáig, amikor huszonegy agyongyötört, járásra is képtelen társával parasztszekerekre rakták és elindították a tarkólövés és a tömegsír színhelye felé”.⁹⁸ Őt Bárdos József orvos mutatta be a költőnek még a Borba menő úton, és a „Heidenau” táborban Radnóti fölött volt az ágya – írta róla ugyanitt Tolnai. K. I. tehát Tolnainál is a legfontosabb vagy a legfontosabb adatközlők egyike, akire tanulmányában összesen negyvenhárom alkalommal hivatkozik úgy, hogy egyszer sem fed fel kilétét, és az adatközlésre vonatkozó információkat sem közli. Kőszegi Ábel kutatási naplójában említést tesz Kövesdi Istvánról, de az egyoldalas bejegyzés nem tartalmaz információt a dunántúli útszakaszra vonatkozóan.⁹⁹ Kőszegi Ábel személyes közlése szerint Kövesdi István az „egyik első” és „valóban jó” tanú volt, akit Tolnai Gábor gyakran megkeresett.¹⁰⁰

Bodor Sándor¹⁰¹ az adatlapjának lezárásakor (1975) hatvankilenc éves nyugdíjas cipész szakmunkás, budapesti lakos volt.¹⁰² A dossziében felelhető dokumentumokban sűrűn előfordul a neve: számos volt keretlegény nevezi őt meg, mint a menetet kísérő keretlegényt. A tartalékos tizedes Bodort a háború után nem vonták felelősségre, nem került népbíróóság elé, pedig 1943-tól Bor egyik hírhedt altáborában („Vorarlberg”) volt keretlegény (parancsnok Juhász Pál volt), és jelen volt a cservenkai, továbbá a kiskunhalasi mérszárlásnál,¹⁰³ valamint a Szentkirályszabadja–Hegyeshalom útszakaszon. 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, később az MSZMP-be, sőt a jubileumi emlékérem tulajdonosa lett.¹⁰⁴ Fontos körülmény, hogy Bodor a meghallgatása idején már „súlyos agyszugor megbetegedésben” szenvedett.¹⁰⁵ Az általa elmondottakkal kapcsolatban éppen ezért fogalmaz a dosszié tartalmáról jogi véleményt adó Vizsgálati Osztály (BM III/1.) jelentése úgy, hogy „bár Bodor vallomását több közvetett bizonyíték alátámasztja, vallomása nem aggálymentes”.¹⁰⁶ A jelentés ugyanitt úgy folytatódik, hogy a Bodor által „terhelő adatokkal megjelölt személyek a bűncselekmény elkövetését, abban való közreműködésüket tagadják. Bodor vallomá-

⁹⁶ „Abdai gyilkosok”, 35. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1971. március 31. Nytsz.: 3/6-395. Üldözöttek, volt munkaszolgálatosok névsora. 3. sz. melléklet.

⁹⁷ „Abdai gyilkosok”, 121. Jelentés, Budapest, 1972. október 24. Nytsz.: 3/6-823.

⁹⁸ Tolnai: *A Meredek út végső szakasza*, 183.

⁹⁹ Kőszegi Ábel munkanaplójának számozatlan és keltezés nélküli oldalán lévő bejegyzés.

¹⁰⁰ Kérésemre Kőszegi Ábel az alábbiakat közölte Kövesdi Istvánról: „Az egyik első, valóban jó, de sokban pontatlan tanúm volt. Tolnai Gábor később tényleg gyakran beszélt vele. A Pozsonyi út közepén lakott. Nem hiszem, hogy él.” E-mail, 2009. július 30.

¹⁰¹ Bodor Sándor tizedes (an.: Fazekas Zsófia, Búdszentmihály, 1906. február 6. – ?) nyugdíjas, az „üzleti szolgáltatás” területén dolgozott, soha nem vonták felelősségre, így büntetlen előéletű volt. 1945 után hazatért, majd Budapesten cipészsegédként helyezkedett el. Nyugdíjas 1966-tól. „Abdai gyilkosok”, 299. Nytsz.: 3/6-662/75.

¹⁰² „Abdai gyilkosok”, 159. Javaslat Bodor Sándor ügyében. Budapest, 1973. május 28. Nytsz.: 3/6-310/73.

¹⁰³ „Abdai gyilkosok”, 144–145. Jelentés Bodor Sándor meghallgatásáról. Budapest, 1973. május 2. Nytsz.: 3/6.-251/73.

¹⁰⁴ Bodor Sándor a Budapest XIII. kerületi MSZMP tagja lett. „Abdai gyilkosok”, 299. Nytsz.: 3/6-662/75.

¹⁰⁵ „Abdai gyilkosok”, 285. Jelentés, Budapest, 1975. szeptember 16. Nytsz.: 916-127/75.

¹⁰⁶ Uo.

sán kívül más személyi bizonyíték a háborús bűncselekménynek az által megnevezett személyek részéről történt elkövetésére vonatkozóan nem áll rendelkezésre”.¹⁰⁷ A Vizsgálati Osztály tehát nem kérdőjelezi meg az Összefoglaló jelentésben részletesen leírtakat (Radnóti a lovaskocsira került, abdai kivégzése és a kivégzés körülményei), kizárólag a gyilkosság elkövetésével megvádolt személyek kilétét tartja aggályosnak.

Az abdai gyilkosok ötfős csoportja

A jelentés hatodik fejezete „a gyilkosságot elkövető, illetve gyilkosként felmerült személyekkel kapcsolatban”¹⁰⁸ címet viseli. A bonyolult cím a gyilkossággal megvádolt ötfős csoport tagjaira vonatkozó információkat összegzi. Bodor Sándor közlése szerint az abdai gyilkossággal meggyanúsított ötfős csoport tagjai Tálason és Bodoron kívül Reszegi (Reszegh) István, Kunos Sándor és Malakuczi János voltak.

Bodor Sándor földije, a „négy középiskolát végzett”, tiszavasvári Reszegi (Reszegh) István,¹⁰⁹ volt tartalékos tizedes vagy szakaszvezető szintén 1943-ban került Borba. Jelen volt a cservenkai mézárlásnál, és elismerte, hogy a Szentkirályszabadja és Hegyeshalom közötti útszakaszon a menet kísérője volt. 1945-ben belépett a Szociáldemokrata Pártba, majd a két párt egyesülése után tagja lett a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP), később pedig az MSZMP-nek. Reszegiről az öt feltételezett gyilkos közül a legkevesebb információ tudható meg a dossziéból, és ezt a hiányt a korábban említett népbírósági akták sem pótolják. A dosszié betűsoros névmutatójából kihagyott Reszeginek nincs adatlapja, és – párttagsága miatt – operatív kutatói nyilvántartásba sem került. Nevét a dosszié egészében tussal áthúzták, de személye a BM hibájából mindvégig jól azonosítható. „Anonimizálásának”¹¹⁰ indoka ismeretlen. Bodor Sándornak a jelentés fogalmazása szerint „nem egyértelmű állítása szerint Reszegi (Reszegh) István is részt vett Radnóti és társai meggyilkolásában”.¹¹¹ Ezzel szemben „Reszegi István a meghallgatásai alkalmával ezt tagadta, csak annyit ismert el, hogy a dunántúli útszakaszon egy vagy két esetben Bodor Sándorral együtt részt vett a lovaskocsira felrakott beteg munkaszolgálatosok kísérésében.”¹¹²

A gyilkosság elkövetésével összefüggésbe hozott másik két, nem párttag és a dossziében névvel is szereplő keretlegényről (Kunos Sándor, Malakuczi János) sokkal több megtudható. Kunos Sándor hat elemi végzett budapesti rendőr volt 1945 előtt. Borban tartalékos őrzővezetőként szolgált. Két meghallgatásának anyaga ismert a dossziéból, miközben egyértelmű, hogy esetében további meghallgatásra is sor került.¹¹³ Meghallgatása során „összevissza hazudozott és gyakran ellentmondásokba keveredett”.¹¹⁴ Bodor „határozottan” állí-

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ „Abdai gyilkosok”, 298–302. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-907/75.

¹⁰⁹ Reszegi (Reszegh) István (an.: Kovács Zsófia, Búdszentmihály, 1914–?).

¹¹⁰ A dossziében szereplő több gyanúsított nevét és adatait a politikai rendőrség utólag fekete tussal kihúzta. Az azonosíthatatlanság szándéka nyilvánvalóan teljeskörű volt, de a munkát elvégző személy több esetben tévedett, és a személyek azonosíthatók maradtak, illetve a fekete tus alatti nevek a fény felé fordítva általában ma is olvashatók. A dossziében szerepelnek az ÁBTL által – a hatályos jogszabály szerint – anonimizált oldalak is (a személy és az adat között kapcsolat felismerését kizáró technika alkalmazásával olvashatatlanná tett oldalak). A vonatkozó jogszabály és a dosszié egészének ismeretében azonban ezek az anonimizált oldalak minden bizonnyal a gyanúsítottak egészségi állapotára vonatkozhatnak, amelynek releváns vonatkozásai a dosszié más részeiben feltehetőek.

¹¹¹ „Abdai gyilkosok”, 300. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-662/75.

¹¹² Uo.

¹¹³ „Abdai gyilkosok”, 276. Jelentés, Budapest, 1975. április 24. Nytsz.: 3/6-447/75.

¹¹⁴ Uo.

totta, hogy „Kunos Sándor is tevékenyen részt vett a Radnóti és társainak meggyilkolásában”,¹¹⁵ viszont Kunos nemcsak végig tagadta ezt, de még azt az állítását is visszavonta, hogy a dunántúli útszakaszon jelen lett volna. A dosszié és a népbírósi anyagok alapján azonban biztosra vehető, hogy Kunos az első lépcsőben tért vissza Magyarországra és jelen volt a cservenkai és kiskunhalasi mézszárlásnál. Hírhedten kegyetlen keretlegény volt, de tetteiért sosem vonták felelősségre.

A négy gimnáziumot végzett Malakuczi János társaival együtt 1943-ban került Borba. Ő volt a „Vorarlberg” tábor egyik írnoke. Szintén az első lépcsőben jött haza Cservenka és Kiskunhalas érintésével, és Bodor állítása szerint részt vett Radnóti és társai meggyilkolásában. Kizárólag a dunántúli menetben való részvételét ismerte el, és állította, hogy „a lovaskocsira felrakott beteg munkaszolgálatosok kíséretével megbízott keretlegények parancsnoka Tóth András hadapródörmmester volt”, s ezek a lovaskocsik „Győr környékén lemaradtak a menettől”.¹¹⁶ A szintén hírhedt keretlegényként ismert Malakuczit 1945 után nem vonták felelősségre.

Mind az öt feltételezett gyilkos azonos táborban szolgált Borban, parancsnokuk egyaránt Juhász Pál és Pataki Ferenc főhadnagyk voltak, akárcsak a dunántúli útszakaszon. Tényként fogadható el, hogy jelen voltak a dunántúli útszakaszon, s a munkaszolgálatosokkal szemben kegyetlenül viselkedtek. A beteg munkaszolgálatosokat vivő lovaskocsiról Tóth kivételével mind a négyen tudtak, de csak Reszegi és Bodor ismerte el, hogy ők is a kísérők közé tartoztak. Az abdai kivégzésben való részvételt kizárólag Bodor ismerte el, és a többiekre is kizárólag ő vallott, miközben ellene senki más nem vallott. Tóthot kivégezték, a többieket viszont soha semmiért nem vonták felelősségre. A meghallgatások idején (1975) a négy élő keretlegény közül csak Malakuczi volt egészséges. Bodor és Reszegi az MSZMP tagjai voltak, és nevüket az állambiztonság megpróbálta kitörölni a dossziéból.

Nevesített és „anonim” kerettagok, illetve párttagok

Rajtuk kívül a nyomozók mások nevét is megpróbálták eltüntetni, elsősorban az MSZMP-tagok közül. A hét párttag keretlegény közül négy főnél tapasztalható ez a jelenség. Bodor és Reszegi mellett Egeressy Károly és Huszár József tartozik ide, míg további három párttag nevét nem törölték. Ugyanakkor az egyik nem MSZMP-tag, Resnyeki (Rezsneki) Mihály nevét is áthúzták a dossziében.

Az egyszer meghallgatott Egeressy Károly és Huszár József szakaszvezetők 1943-ban kerültek Borba, s az első lépcsőben, Cservenka és Kiskunhalas érintésével érkeztek Szentkirályszabadjára, és onnan a menet elején vagy közepén haladva értek Mosonmagyaróvárra. Mindketten tanúskodnak a rekvirált, beteg munkaszolgálatosokat szállító lovaskocsikról, de munkaszolgálatosok megveréséről, megöléséről, Tóthról, Radnótiól, Abdáról említés sem tesznek. Egeressy közli, hogy a lemaradó, betegszállító lovaskocsik az Abda utáni faluba, Öttevénybe nem érkeztek meg, s hogy Huszár legjobb barátja Borban Kunos Sándor volt. Huszár a koronatanúja annak, hogy a mindent tagadó Kunos a menettel tartott. A meghallgatásukról írt négy-, illetve háromoldalas jelentés¹¹⁷ informatív és bőséges. Kettőjükre nem vallott senki, ők maguk pedig úgy nyilatkoztak, hogy ártatlanságukhoz nem fért két-

¹¹⁵ „Abdai gyilkosok”, 300. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-662/75.

¹¹⁶ „Abdai gyilkosok”, 301. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-662/75.

¹¹⁷ Egeressy Károlyról lásd: „Abdai gyilkosok”, 229–232. Jelentés, Budapest, 1973. december 5., Nytsz.: 3/6.692/73.; Huszár Józsefről: „Abdai gyilkosok”, 167–169. Jelentés, Budapest, 1973. június 21. Nytsz.: 3/6.383 /73.

ség. Úgy gondolom, azért próbálták olvashatatlanná tenni a nevüket a dossziében, mert a dunántúli menet dicstelen kíséretéhez tartoztak, és utóbb az MSZMP tagjai lettek.

Resnyeki (Rezsneki) Mihály honvéd az egyetlen nem párttag, akinek nevét törölni igyekeztek a hatóságok a dossziéból.¹¹⁸ Különös, hogy az egyetlen meghallgatásáról készült jelentésben nevét egy ismeretlen személy később mégis két helyen beírta.¹¹⁹ Resnyekit a budapesti népbíróság 1947-ben életfogytig tartó kényszermunkára ítélte, de 1957-ben egyéni kegyelemben részesült.¹²⁰ A nyomozók tőle származó új adatként értékelték, hogy Resnyeki más dunántúli menet-útvonalat jelölt meg, és két csoportban vonuló munkaszolgálatosról tett említést (mindkét állítása igaznak bizonyult). Resnyeki önmagáról azt állította, hogy nem a Radnótit is soraiban tudó menet kísérésében vett részt.¹²¹ A dosszié dokumentumai alapján nem látom okát, miért próbálták törölni a nevét.

A helyi tanúk

A két meghallgatás alkalmával összesen négy abdai illetőségű személy szólalt meg (Devecseri Jenő, Horváth Lajosné, Hujber Kálmán, Kugler Sándorné). A dosszié vonatkozásukban már azzal is újat mond, hogy közli ezen személyek adatait, amit a velük szintén találkozó és Radnóti halálával foglalkozó kutatók, így Kőszegi Ábel, Tolnai Gábor, majd pedig Hulesch Ernő¹²² és Gerencsér Miklós¹²³ nem tettek meg.

A négy tanú mindegyike koronatanú, mivel rajtuk kívül kizárólag Bodor Sándor keretlegény elmondásából ismerhető meg a gyilkosság. Horváth Lajosné és Devecseri Jenő a Rábca-híd és egyben a kivégzés közelében lévő Háromszoknya vendéglőhöz tartoztak, az előbbi a vendéglő tulajdonosának lánya, utóbbi a vendéglő „mindenesé”. Az 1971-ben hatvannyolc éves, „szellemileg korlátolt” és „gyenge szemű” Devecseri Jenő egyetlenegy kérdésben bizonyult kompetensnek: a kivégzést végrehajtó katonák a sír megásásához tőle kértek egy ásót. A vallomásakor ötvennégy éves Horváth Lajosné sem volt tanúja a gyilkosságnak, viszont annak egyik koronatanúja, hogy a vendéglőjükben elszállásolt német katonák csak szemtanúként voltak jelen a kivégzésnél. 1968-ban elhunyt édesanyját idézve Horváthné megerősítette az ásókölcsonadást, és egyedüli tanúnak bizonyult a kivégzés napját és idejét illetően.¹²⁴ Ő ugyan a pénteki (november 3.) vagy szombati (november 4.) napot nevezte meg a gyilkosság napjaként, és nem a később a jelentésben kizárólagosan szereplő november 4-ét. Tőle származik az az információ is, hogy a gyilkosság 14 és 16 óra között történt. A gyilkosság színhelyét vasárnap (november 5.) nagynénjével együtt megnézte: „Látták a frissen hantolt sírgödört, körülötte papír- és ruhadarabok voltak elszórva.”¹²⁵

¹¹⁸ Resnyeki (Rezsneki) Mihály (an.: Tokodi Teréz, Baja, 1908–?).

¹¹⁹ „Abdai gyilkosok”, 49–50. Jelentés, Budapest, 1971. szeptember 18. Nytsz.: 3/6-1016.

¹²⁰ „Abdai gyilkosok”, 30. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1971. március 31. 2. sz. melléklet. Kezretnévsor. Nb. XVI. 1427/1945.

¹²¹ Ezen állítását Homolya János szakaszvezető cáfolta. A bizalmas nyomozást vezető Zima őrnagy szerint „Homolya kulcs személyként jön számításba”, de esetleges további meghallgatásainak nincs nyoma. „Abdai gyilkosok”, 70. Jelentés, Budapest, 1972. április 14. Nytsz.: 3/6-372.

¹²² Hulesch Ernő kertészmérnök, újságíró, író, helytörténész. Hivatkozott művei: *Stációk. Dokumentumriport Radnóti Miklósról*. Győr, 1989.; *Tarkólövés. Dokumentumriport Radnóti Miklósról*. 5. kiadás. Győr, 2000.

¹²³ Gerencsér Miklós újságíró, lapszerkesztő, író. Hivatkozott műve: *Abdai talányok. A Radnóti-mítosz cáfolata*. Lakitelek, 1998.

¹²⁴ „Abdai gyilkosok”, 16., 216. Jelentés, Budapest, 1971. március 1. Nytsz.: 3/340-254.; Jelentés, Budapest, 1973. november 27. Nytsz.: 3/6-612/73.

¹²⁵ Uo.

A gyilkos magyar katonákat, a sírásást, a gyilkosság közvetlen, helyszíni előzményeit egyedül két személy látta: Kugler Sándorné abdai lakos, aki épp ekkor a gátórhöz tartott, valamint a kivégzés helyszínétől körülbelül 200–300 méterre lakó Hujber Kálmán gátőr. A nem mindenben egybehangzó leírásukat vetette össze a jelentés Bodor Sándor leírásával. A Kuglerné–Hujber és Bodor beszámoló megegyezik abban, hogy zsidó munkaszolgálatosok gödröt ástak (tehát nem árkot ástak és nem bombatölcsért szélesítettek), a gátoldalon beteg zsidó munkaszolgálatosok voltak, rájuk magyar katonák vigyáztak, és lovaskocsik voltak a helyszínen. Majdnem egybehangzó a gyilkosság pontos helyének megjelölése (a Rábca hídtól körülbelül 400 méterre, a baloldali gát baloldalán, a gáttól körülbelül 20–25 méterre balra). Egymástól eltérően nyilatkoztak viszont a magyar katonák, a lovaskocsit hajtók a lovaskocsik és a lovak számát, valamint mindezek elhelyezkedését illetően. Az egyébként a Radnóti halálának kutatói által is gyakran megszólaltatott gátőr szemtanúként írja le magát, aki titokban megleste a kivégzést. A helyszíni tapasztalatok alapján a nyomozók határozottan cáfolták ezt, és nem fogadták el Hujber szemtanúságát. Így a Radnóti meggyilkolásának egyik máig legfontosabb kérdésében, nevezetesen, hogy magyar vagy német, illetve magyar és német katonák ölték-e meg a költőt, egyértelműen a Kuglerné–Horváthné állítást fogadták el, miszerint magyar katonák követték el a gyilkosságot. Horváthné állításával egybehangzóan nyilatkozott Bodor is, aki két-három, a gyilkosságot végignéző, de abban részt nem vevő, majd a helyszínről eltávozó német katonáról tett említést.¹²⁶ A jelentés megjegyzi, hogy Hujber a gátórháztól láthatta a német katonák megérkezését, de más nem. A meghallgatottak közül tehát ketten (Horváthné, Hujber), Bodorral együtt hárman tanúskodnak a német katonák jelenléte mellett, és közülük ketten (Horváthné, Bodor) tanúskodtak amellett, hogy a jelenlévő német katonák nem lőttek. Kuglerné mindezt megerősíti azzal, hogy ő nem látott német katonákat a kivégzés előkészítésénél. Egyedül Hujber az, aki azt állította, hogy látta is a németek részvételét a gyilkosságban.

A jelentés Hujber Kálmán állítását más pontokon is valótlannak értékelte. A gyilkosság lefolyása szempontjából lényeges kérdésben nem fogadták el a gátőr által széles körben terjesztett verziót, miszerint a munkaszolgálatosokat egyenként kísérték avagy vitték a gödör széléhez, és ott egyenként tarkón lőtték. Bodor és Kuglerné egyaránt azt mondta, hogy sortűzzel, fegyverropogással kezdődött a kivégzés, majd lövések dördültek. Ugyanakkor egyik helyi tanú sem ismert fel egyértelműen senkit a gyilkosság elkövetői közül.

A Radnóti halálával foglalkozó szakirodalmat élénken foglalkoztatja, hogy ki lehetett a rekvirált és egyben az abdai kivégzéshez igénybe vett lovaskocsi tulajdonosa. Az elvi kérdésen túlmenően azért merülhetett fel ez a kérdés, mert Kuglerné – a dossziétól függetlenül is, számos alkalommal – állította, hogy a két szekér écsi volt, és az egyik tábláján Nagy Ferenc felirat volt olvasható.¹²⁷ E személynek azonban a bizalmas nyomozás nem találta nyomát.¹²⁸

Az abdai kivégzés leírása

A jelentésnek szintén a negyedik fejezete tartalmazza a gyilkosság elkövetésének részleteit. „Tolnai Gábor és Kőszegi Ábel által beszerzett adatok szerint – amit Bodor Sándor is megerősít – Győrben számos helyen megkísérelték a beteg munkaszolgálatosok leadását, de túlszúfoltságra hivatkozva egyik helyen sem vették át [őket]. Bodor állítja, hogy az egyik

¹²⁶ „Abdai gyilkosok”, 296. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-662/75.

¹²⁷ „Abdai gyilkosok”, 16. Jelentés, Budapest, 1971. március 1. Nytsz.: 3/6-254.

¹²⁸ „Abdai gyilkosok”, 234–235. Jelentés, Győr, 1973. december 11. 1-893/1973.

helyen egy magyar honvéd hdgy.¹²⁹ azzal utasította el, »...nincs hely, vigyék őket máshová«. Egy másik helyen egy magyar zászlós azt mondta, »...mit vacakoltok velük, vigyétek egy félreeső helyre és lőjétek őket agyon«. Bodor elmondása szerint mivel Győrben nem vették át a beteg munkaszolgálatosokat, ezért tanakodtak majd vitatkoztak, hogy mit tegyenek. Vég-sősorban Tólas mint parancsnok a kivégzésük mellett döntött.¹³⁰ Ezt követően megkezdődött a kivégzés előkészítése. Erről a jelentés szó szerint idézi Bodor vallomását: „Azért ástunk mi és még Tólas is a sírgödörre, mert a legyengült állapotban lévő munkaszolgálatosok ezt nem bírták, mi viszont siettünk, hogy minél hamarabb végezzünk. A gödör, melyet ástunk, kb. 250×250 cm széles és kb. 150 cm mély lehetett. A kiásott gödörbe leküldtük a járnai tudó munkaszolgálatosokat, hogy a gödör alján a földet igazgassák el és tapossák le. Amikor ez megtörtént, Tólas pisztollyal, a keretlegények pedig puskával tüzet nyitottak rájuk. Ezt követően a járóképtelen munkaszolgálatosokat egyenként kísértük vagy vittük a gödörhöz, ahol agyon lettek lőve. Ekkor kb. 20 munkaszolgálatost gyilkoltunk meg, majd a gödört betemettük.”¹³¹ A jelentés ezt követően már nem idézi szó szerint Bodort, hanem összefoglalja a kivégzés után történeteket: „...a keretlegények felrakták a lovaskocsikra a kivégzettek pokrócait, egyéb használhatóbb személyi tárgyait és visszavitték Hujber Kálmánéknak a szerszámokat, majd a »Háromszoknya« vendéglőhöz hajtottak, ahol Devecseri Jenőnek is visszaadták a tőle kért ásót. Rövid ottlétük alatt az egyik keretlegény jóízűen lekvárt evett.”¹³² A lovaskocsi Mosonmagyaróvár irányába mentek tovább, de Bodor nem tudta megmondani, hogy mikor és hol érték utol az addig előttük haladó menetet. Arra viszont „határozottan” emlékezett, hogy „amikor utolérték őket, az ott lévő munkaszolgálatosoknak odaadták a kivégzettek pokrócait, egyéb tárgyait, akik azokon majdnem összeverekedtek”.¹³³

A bizalmas nyomozás lezárása

A jelentés hetedik fejezete tíz, „a gyilkosság további tisztázását és a gyilkosok tevékenységének kellő dokumentálását gátló körülményt” sorol fel (adathiányok, források hiányai, adatközlők hiánya). Ezt követi a hat sorból álló utolsó, nyolcadik fejezet, amely a további teendőkre vonatkozó javaslatot tartalmazza. Ebben az áll, hogy „tekintettel arra, hogy az összes lehetőségünket kihasználtuk és a gyilkosság további tisztázására operatív szakban nincs lehetőség, javaslom a keletkezett anyagokat a BM III/1. osztályának jogi véleményezésre megküldeni, majd a kapott jogi véleménytől függően teszünk újabb konkrét javaslatot az ügyjelzésben”.¹³⁴ A megkeresett III/1., azaz a Vizsgálati Osztály két jogi véleményt írt. Az elsőt az összefoglaló jelentést követő egy hónapon belül elkészítette, míg a másodikat további egy hónap elteltével.¹³⁵ Az első jogi véleményt nem csatolták a dossziéhoz, így erről a második jogi véleményből annyit tudhatunk meg, hogy azt felülbírálták. A második jogi vélemény azt közölte, hogy „előző jogi véleményünkben Bodor Sándor feltáró jellegű beismerő vallomásra alapítottuk nevezett, valamint Reszegi (Reszegh) István, Malakuczi János és Kunos Sándor terhére a háborús bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúját. Bár Bodor

¹²⁹ Hdgy.: hadnagy.

¹³⁰ „Abdai gyilkosok”, 295. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-662/75.

¹³¹ „Abdai gyilkosok”, 296. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-662/75.

¹³² Uo.

¹³³ „Abdai gyilkosok”, 297. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-662/75.

¹³⁴ „Abdai gyilkosok”, 302–303. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1975. július 14. Nytsz.: 3/6-662/75.

¹³⁵ Az Összefoglaló jelentés 1975. július 14-én, a III/1. Osztály első jogi jelentése 1975. augusztus 11-én, míg III/1. Osztály második jogi jelentése 1975. szeptember 16-án kelt (Nytsz.: 916-127/75.).

vallomását több közvetett bizonyíték alátámasztja, vallomása nem aggálymentes. Nevezett ugyanis súlyos agyzsugor megbetegedésben szenved. Az általa terhelő adatokkal megjelölt személyek a bűncselekmény elkövetését, abban való közreműködésüket tagadják. Bodor vallomásán kívül más személyi bizonyíték a háborús bűncselekménynek az általa megnevezett személyek részéről történt elkövetésre vonatkozóan nem áll rendelkezésre. Ilyen körülmények között szükségesnek mutatkozik a bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúját megnyugtatóan megalapozó – a Koordinációs Bizottság részéről az eljárás megindítása melletti állásfoglalás kialakítását lehetővé tevő – bizonyítékok beszerzése.¹³⁶ Valószínű tehát, hogy a Vizsgálati Osztály az első jogi véleményben az említettek terhére a háborús bűncselekmények elkövetésének alapos gyanúját megalapozottnak találta. Ismeretlen okból ez az álláspont megváltozott, és ahhoz, hogy a Koordinációs Bizottság döntsön a gyanúsítottak elleni eljárásról, újabb bizonyítékok beszerzését indítványozta. A Vizsgálati Osztály konkrétan javasolta, hogy mind a négy gyanúsítottat ismételten hallgassák meg, s „az újbóli meghallgatások eredményétől függően nyílik lehetőség a háborús bűncselekmény elkövetésével felmerült személyek terhére az alapos gyanú fennforgásának megállapítása”. A jogi véleményben foglalt javaslatok végrehajtásáról azonban ismételten nincs dokumentum. Nem tudjuk, hogy a gyanúsítottak ismételt meghallgatására végül sor került-e, és ha igen, akkor mi volt annak az eredménye. A második jogi vélemény megszületése után két hónappal megszületett az „Abdai gyilkosok» fedőnevű háborús ügy lezárására [vonatkozó – Cs. T.] javaslat”.¹³⁷ A javaslat a gyanúsítottak személyére koncentrál, és megállapítja, hogy „Bodor Sándor és az általa felvetett személyek mint keretlegények 1943-ban és 1944-ben Borban teljesítettek szolgálatot, és valamennyien részt vettek a munkaszolgálatosoknak Hegyeshalomba történő kísérésében. Nevezettek tevékenységére utaló egyéb adatokat – annak ellenére, hogy minden rendelkezésre álló lehetőséget felhasználunk – bizonyítani nem tudtunk.”¹³⁸ A javaslat külön kitér a két MSZMP-tag, Bodor és Reszegi helyzetére. Míg Reszegi esetében „a felmerült adatokról” az illetékes pártbizottság első titkárát nem tájékoztatták, addig Bodor esetében „a személyével kapcsolatosan felmerült adatokról az MSZMP XIII. ker. pártbizottság első titkárát 1973. június 12-én szóban tájékoztattuk, azzal, hogy ügyének teljes kivizsgálása után megállapításainkat írásban közöljük”.¹³⁹ Ugyanitt később azt rögzítették, hogy a Bodorral és Reszegivel kapcsolatos megállapításokról szükséges „a BM Titkárságán keresztül, átiratban tájékoztatni az illetékes pártbizottságok első titkárát. Egyben kérni, hogy nevezettek párttagságával kapcsolatos állásfoglalásukat írásban közöljük szervünkkel. Ezt követően a kapott vélemény alapján dönteni a nyilvántartásba vételüket illetően.”¹⁴⁰ A pártbizottságoktól a kért vélemény időközben beérkezhetett, mivel Molnár Lajos rendőr őrnagy tizenkilenc hónappal később¹⁴¹ kézi bejegyzéssel egészítette ki

¹³⁶ „Abdai gyilkosok”, 285. Jelentés, Budapest, 1975. augusztus 11. Nytsz.: 916-127/75.

¹³⁷ „Abdai gyilkosok”, 304–307. „Abdai gyilkosok” fedőnevű háborús ügy lezárására javaslat. Budapest, 1975. november 27. Nytsz.: 3/6-907/75.

¹³⁸ „Abdai gyilkosok”, 306–307. „Abdai gyilkosok” fedőnevű háborús ügy lezárására javaslat. Budapest, 1975. november 27. Nytsz.: 3/6-907/75.

¹³⁹ „Abdai gyilkosok”, 306. „Abdai gyilkosok” fedőnevű háborús ügy lezárására javaslat. Budapest, 1975. november 27. Nytsz.: 3/6-907/75.

¹⁴⁰ „Abdai gyilkosok”, 307. „Abdai gyilkosok” fedőnevű háborús ügy lezárására javaslat. Budapest, 1975. november 27. Nytsz.: 3/6-907/75.

¹⁴¹ Uo. „Javitotta 1977. június 16. Molnár Lajos őr.”

a gépelt szöveget, miszerint Kunos Sándort és Malakuczi Jánost kutató nyilvántartásba kell venni.¹⁴²

Bodor ügyében 1973-ban Rácz Pál főcsoportfőnök, belügyminiszter-helyettes engedélyezte a gyanúsított párttag „bizalmas nyomozás alá vonását”, és ő döntött arról, hogy még a bizalmas nyomozás idején tájékoztatásuk Bodor pártszervezetét.¹⁴³ Ez meg is történt, mivel az 1973 májusában kelt javaslat végén kézírással azt jegyezték be, hogy „A XIII. ker. PB első titkárát – Kovács Károly et.-at¹⁴⁴ 1973. június 12-én a fentiek szerint Szigetvári et. tájékoztatta.”¹⁴⁵ Egyértelmű azonban, hogy az ügyben még magasabb fórumok is tájékozottak voltak. Benkei András a titkos nyomozás egész időszaka alatt a belügyminiszteri posztot töltötte be (1963–1980), és ezzel egyidejűleg az MSZMP Központi Bizottsága tagja is volt (1959–1988). Benkei hivatalból tagja volt a Koordinációs Bizottságnak, amelynek tehát döntenie kellett a dossziében meggyanúsítottak sorsáról. Ez a testület „egy titokban tevékenykedő, de nagyhatalmú grémium” volt (1957–1988), amelynek feladata volt „a pártvezetés, valamint az igazságügyi és bűnüldöző szervek közötti koordináció”, és funkciója az volt, hogy a felsorolt szervek vezetői „a felmerült vitás kérdéseket maguk között megtárgyalják”, illetve, hogy a bűnüldöző munkával kapcsolatban „az MSZMP vezető szervei vagy a Kormány elé terjesszen” javaslatokat.¹⁴⁶

Nem tudható, hogy Radnóti ifjúkori barátjának, a kultúrpolitika nagyhatalmú irányítójának, Aczél Györgynek – aki a Politikai Bizottság tagja és Minisztertanács elnökhelyettese volt, és akinek a keresztapaságát Radnóti éppen a bori munkaszolgálat idején vállalta el¹⁴⁷ –, volt-e tudomása a titkos nyomozásról, vagy volt-e befolyása az ügy kimenetelére vagy a Koordinációs Bizottság esetleges álláspontjára.¹⁴⁸

A Nyílt Társadalom Archivum (OSA) jövótábjáról az interneten olvasható a Koordinációs Bizottság eddig fellelt terjedelmes iratállománya. A koordinációs értekezletek anyagainak (1968–1988) áttanulmányozása után elmondható, hogy 1965-ben „megállapodás történt, hogy a jövőben a nyílt nyomozások megindítása előtt a háborús és népellenes bűntetteket a koordinációs értekezletek elé kell terjeszteni”.¹⁴⁹ Valóban számos esetben kerültek ide ilyen előterjesztések, és ezekben az értekezlet állást is foglalt. Ezen ügyek között azonban jelenlegi ismereteink alapján az abdai gyilkosság ügye nem szerepelt. Lehetséges, hogy a még lapangó iratállományban később fellelhető lesz, ugyanakkor látni kell, hogy a koordinációs értekezletek elé sokkal kidolgozottabb és jogi értelemben megalapozottabb anyagok kerültek annál, mint ami ebben a dossziében található. Nem tudjuk tehát, hogy a dosszié ügyében a Koordinációs Bizottság felfelé (MSZMP vezetői szervei és a Kormány) vagy lefelé (BM és BM III/III.) megfogalmazott-e bármit is. Véleményem szerint azonban a második jogi jelentésben foglalt ismételt meghallgatásokat sem hajtották végre, vagy azok nem hoz-

¹⁴² Ugyanitt szerepel a már idézett utasítás, hogy Tolnai Gábort tájékoztatni kell a „Radnóti Miklós meggyilkolásával kapcsolatos körülményekre keletkezett adatokról”.

¹⁴³ „Abdai gyilkosok”, 158–160. Javaslat. Budapest, 1973. május 28. Nytsz.: 3/6-310/73.

¹⁴⁴ Et.: elvtárs.

¹⁴⁵ „Abdai gyilkosok”, 160. Javaslat. Budapest, 1973. május 28. Nytsz.: 3/6-310/73.

¹⁴⁶ Révész Béla: A Koordinációs Bizottság iratállománya. <http://www.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/koordinacios.shtml>

¹⁴⁷ V. Bálint Éva: Aczél mint történelmi látélet – Beszélgetés Révész Sándorral. Magyar Hírlap, 29. évf. (1996) 197. sz. 11.

¹⁴⁸ Aczél György nem volt tagja a Koordinációs Bizottságnak.

¹⁴⁹ Koordinációs Bizottság 3. sz. emlékeztető. 3./b./ Budapest, 1965. október 25. Ko/360/5/1965. sz. Magyar Országos Levéltár, MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztály, Koordinációs Bizottság, 288. f. 31/V/1. őe. 1–92. d. Az ülésen jelen volt Benkei András belügyminiszter. <http://www.osaarchivum.org/files/fa/999/4/1/koordinacios/koordinacios.shtml>

tak érdemi előrelépést, így nem volt lehetséges jogilag megalapozott előterjesztés a Koordinációs Bizottság felé. Ha ez így van, akkor viszont a BM legfelsőbb szintjén hozhattak döntést az ügy lezárásáról.

Az ügy lezárására vonatkozó javaslat és a jogi jelentések tanúsága szerint az ügy legvégző szakaszában a BM számára kizárólag a gyanúsítottak személye, a terhükre megállapítható bűncselekmény elkövetése, a felelősségre vonhatóságuk és párttagságuk kezelése volt a fő kérdés. A bizalmas nyomozásnak és lezárásának tehát volt egy titkosszolgálati, egy politikai és egy jogi szintje. A nyomozás szigorúan titkosan, operatív módon folyt a BM III/III. Csoportfőnökség szabályai szerint, a párttag gyanúsítottak vonatkozásában miniszterhelyettesi szinten hoztak szakmai–politikai döntéseket. Jogi szinten egy rövid életű vádemelési javaslatot egy végleges vádemelést elutasító javaslat követett. Erről viszont már a BM felett álló, politikai–szakmai szempontokat egyesítő testület dönthetett. Nem tudjuk megítélni, hogy végül a politikai vagy a szakmai (jogi) szempontok kerültek-e túlsúlyba, és melyik szempont dominanciája alapján zárták le a végül is vádemelés nélkül a dossziét.

A gyanúsítottak jogi minősítése¹⁵⁰

A mellékletek felsorolásánál már részletesen szóltunk a dosszié végén található Adatlapokról. Egyedül ezek adhatnak választ arra a kérdésre, hogy a gyanúsítottak cselekménye végül milyen jogi minősítést kapott. Az adatlapokon nevesített személyek (Bodor Sándor, Kunos Sándor, Malakuczi János) és az eredetileg sem nevesített gyanúsított (Reszegi István?) között, nem tudni, miért tettek ily módon különbséget, de biztosan nem játszott ebben szerepet az illetők párttagsága, hiszen Bodort például nevesítették.

Az adatlapokon szereplő alapadatok teljesen megegyeznek,¹⁵¹ tehát eredetileg mind a négyen az abdai gyilkosság elkövetésének gyanúsítottjai voltak. Mind a négyük esetében az áll a „parancsnoki döntés” rovatban, hogy „megszüntetés”. Ezutóbbi döntés alapjaként azt rögzítették, hogy „büntethetőséget kizáró ok forog fenn”. A döntéshozók tehát az abdai gyilkossággal gyanúsítottakat végül nem vádolták meg háborús büntettel, ami soha el nem évülő cselekmény.¹⁵² Ehelyett egy jóval enyhébb, konkrét jogszabályi hivatkozás nélkül törvényi tényállás megvalósításával, a 'háborús kegyetlenkedés' elkövetésével vádolták őket.

A 'háborús kegyetlenkedés' törvényi tényállása az 1975-ben hatályos Büntető Törvénykönyv (Btk.)¹⁵³ szerint azt jelenti, hogy „aki háború idején a nemzetközi jogszabályok megsértésével a védtelen polgári lakosságot, a menekülteket, a sebesülteket, a betegeket, a fegyveres erő azon tagjait, akik a fegyvert már letették, továbbá a hadifoglyokat embertelen bánásmódban részesíti, öt évtől tizenkét évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő” (Btk. 139. § /1/). Ugyanebben az esetben „a büntetés tíz évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés vagy halál, ha a büntett halált okozott” (Btk. 139. § /2/). Nem tudjuk, hogy a

¹⁵⁰ A büntetőeljárásban részt vevő terhelt személy jogi megnevezése attól függ, hogy az eljárás melyik szakaszáról van szó. A terhelt a büntetőeljárás valamennyi szakaszában részt vesz, de a nyomozati szakaszban a megnevezése 'gyanúsított', a vádirat benyújtását követően pedig 'vádolt'. A bűnösséget megállapító ítélet jogerőre emelkedését követően a terhelt megnevezése 'elítélt'. Esetünkben nem lehetséges e megnevezések pontos használata, mivel itt egy titkos nyomozásról van szó, amely éppen azt célozta, hogy a gyilkossággal megvádolt személyek ellen lehet-e, érdemes-e nyílt büntetőeljárást kezdeményezni.

¹⁵¹ „Abdai gyilkosok”, 308–322. Adatlapok. Nytsz.: nincsen egyértelműen azonosítható számuk.

¹⁵² Lásd: 1971. évi 1. törvényerejű rendelet a háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által New Yorkban az 1968. évi november hó 26. napján elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

¹⁵³ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről.

minősítő konkrétan melyik sértetti körre utalt, de minden bizonnyal „sebesültek” és/vagy „betegek” sérelmére elkövetett embertelen bánásmód megvalósítására vagy pedig a halált okozó embertelen bánásmód büntettségére gondolhatott. (Az első esetben az elévülési idő tizenkét év, a második esetben húsz év.¹⁵⁴) Vagyis a négy gyanúsított terhére a dunántúli útszakaszon bekövetkezett, beteg és sebesült bori munkaszolgálatosokkal szembeni embertelen bánásmód és/vagy az ennek következtében bekövetkezett halálokozás büntetést rótták fel. Az utóbbi, legsúlyosabb változatot figyelembe véve ez azt jelentette, hogy a halált okozó, befejezett büntetett elévülési ideje 1964. október végén – november elején beállt, mivel az elkövetés ideje 1944. október vége – november eleje volt. A háborús kegyetlenkedéssel megvádolt négy személy tehát a törvényes elévülési idő letelte miatt 1975-ben már valóban nem volt büntethető.

Az abdai gyilkosság elkövetésével, az abban való bármilyen részvétellel tehát a négy személy egyikét sem gyanúsították meg. A bizalmas nyomozás során ugyanakkor nem vizsgálták a menet során mutatott viselkedésüket; a menetelő munkaszolgálatosok megverésére, a sebesültekkel, betegekkel való embertelen bánásmódra stb. vonatkozóan nem gyűjtöttek adatokat. A háborús kegyetlenkedés büntette így a dossziéból még közvetett bizonyítékokkal sem volt alátámasztható. Ha a jogi jelentés az abdai gyilkossággal megvádoltak jogállását aggályosnak minősítette, akkor az legalább annyira igaz a háborús kegyetlenkedés tényállás megvalósulására is. Amennyiben viszont a nyomozati anyagból a döntéshozóknak a háborús kegyetlenkedés törvényi tényállása megállapítható volt, úgy ennél megalapozottabban lett volna megállapítható az abdai gyilkosság elkövetése, vagyis háborús büntetett megvalósítása. (Nem fér kétség ahhoz, hogy mind a négy gyanúsított ismételtén vagy folytatólagosan megvalósította a háborús kegyetlenkedés törvényi tényállását, viszont ennek még közvetett bizonyítása is hiányzik a dossziéból.)

Nyilvánvaló tehát, hogy egy, a valódi és mindennemű felelősségre vonást elkerülni akaró, felsőbb szintű politikai–szakmai döntés született, amelynek ezt a jogi formáját találták ki. Jogi–szakmai argumentáció ez egy politikai–szakmai döntéshez. Jelzés az apparátusnak, a szereplőknek, hogy a bizalmas nyomozás nem volt teljesen eredménytelen; ha a gyanúsítottak az abdai gyilkossággal nem is megvádolhatók, azért követtek el büntetteket; a megállapított büntetteknek vannak megtalált elkövetői; a politika és a büntetőjog meg is büntethetné őket, de felelősségrevonásukra már nem kerülhet sor. Mindennek azonban már semmi köze Radnóti Miklóshoz vagy az abdai kivégzéshez! A belügyi apparátusnak és a politikai döntéshozóknak a tisztázatlan vagy tisztázhatatlan bűnügy, a felemás jogi helyzet végleges lezárására irányuló formális megnyilvánulása ez.

A kreált törvényi tényállás meghatározása után a Büntető Törvénykönyv logikája szerint kizárólag „a büntethetőséget megszüntető okok” közül a „büntethetőség elévülése” vagy a „cselekmény társadalomra veszélyességének megszűnése” jöhetett volna szóba (voltaképpen azonban inkább az első). Ezzel szemben mind a négy személy adatlapján az áll, hogy „büntethetőséget kizáró ok forog fenn” (a konkrét törvényi helyet nem nevezték meg). A két meghatározás között, vagyis „a büntethetőséget megszüntető ok” és „a büntethetőséget kizáró ok” között csak látszólag jelentéktelen a különbség. Az utóbbi esetben ugyanis – a korabeli hatályos Btk. szerint – érdemben kizárólag két törvényi tényállás, „az elmebetegség, a gyengeelméjűség és a tudatzavar” és/vagy „a kényszer és a fenyegetés” jöhet szóba.¹⁵⁵ Az első esetben¹⁵⁶ ez annyit tesz, hogy a befejezett háborús kegyetlenkedéssel megvádolt

¹⁵⁴ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről. 31. § a) b).

¹⁵⁵ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről. 19. § b) c).

¹⁵⁶ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről. 21. § (1) (2).

négy személy mindegyike azért nem büntethető, mert a bűncselekményt – mai megfogalmazásban – kóros elmeállapotban követték el. Bodor Sándor esetében a kóros elmeállapot megalapozott lenne (négy éve súlyos agysorvadásban szenvedett), de csak akkor, ha az elkövetés idején már ebben a betegségben szenvedett volna. De Bodor 1944-ben nem szenvedett kóros elmeállapotban, az utóbb bekövetkezett agysorvadás a bűncselekmény korábbi elkövetését nem teszi meg nem törtéنتté, és nem zárja ki Bodor büntethetőségét. A szabály ilyenkor az, hogy az eljárást a terhelt felgyógyulásáig fel kell függeszteni, ha pedig az elévülési idő beálltaig nem gyógyul meg, akkor a büntethetősége az elévülés okából szűnik meg. A többi gyanúsított esetében viszont az esetleges felelősségrevonás idején meglévő testi bajok (tüdőbetegség, vesebetegség) nem tartoznak a kóros elmeállapot kategóriájába, így rájuk ezért nem vonatkozhatna ez a büntethetőséget kizáró ok.

A másik, esetükben szóba jöhető, büntethetőséget kizáró ok a kényszer és fenyegetés.¹⁵⁷ Nem büntethető ugyanis az, „aki a cselekményt olyan kényszer vagy fenyegetés hatása alatt követte el, amely miatt képtelen volt az akaratának megfelelő magatartásra” (Btk. 23. § /1/). „Ha az elkövetőt a kényszer vagy a fenyegetés csupán korlátozta az akaratának megfelelő magatartásban, büntetését korlátlanul enyhíteni lehet” (Btk. 23. § /2/). Amennyiben a döntéshozók ebben találták meg a gyanúsítottak büntethetőségét kizáró okot, akkor ez azt jelenti, hogy kényszer és fenyegetés hatása alatt kegyetlenkedtek beteg, valamint sérült bori munkaszolgálatosokkal, és esetleg így okozták néhányuk halálát. Vagyis a négy gyanúsított keretlegény feletteseik, Marányi Ede, Pataki Ferenc, Juhász Pál és Tálás András parancsára követték el a háborús kegyetlenkedés büntettét, és büntettük korlátlanul volt enyhíthető.

Nyilvánvaló, hogy jogi koherencia-zavar van a terhükre megállapított tényállás és a büntethetőségüket kizáró ok megnevezése között; hogy a cselekmény elkövetésekor egyikük sem szenvedett – jogi és egészségügyi szempontból – kóros elmeállapotban (az esetleges ittas állapot nem számít ennek); háborús kegyetlenkedés esetében nem lehet megalapozottan hivatkozni a kényszerre és fenyegetettségre; befejezett háborús kegyetlenkedés esetében nem mentesít a felelősségrevonás alól a „parancsra tettem” elve; az utóbbi esetben a már nem élő vagy ismeretlen helyen tartózkodó parancsnokokra való hivatkozás a felelősség minden terhét leveszi az elkövetők válláról. Nyilvánvaló tehát, hogy a jogi megnevezéseket a parancsnoki döntést követő formális, jogilag megalapozatlan, a problémát látzólag feloldó megoldásnak kell tekinteni. Jogi formába öltöztetett színjáték ez, aminek már nemcsak semmi köze Radnótihoz és az Abdán meggyilkolt társaihoz, a menetben történetekhez, de szakmai-jogi szempontból méltatlan lezárása egy hosszú és nehéz nyomozati munkának, és szégyenteljes megközelítése a bori munkaszolgálatos menetben történeteknek.

---

¹⁵⁷ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről. 23. § (1) (2).

TAMÁS CSAPODY

The Abda Murderers

In the summer of 1946, 22 bodies were exhumed at Abda, a village near Győr. The victims murdered there in November 1944 were Jewish labor servicemen returning from the Serbian town of Bor and Szabadkirályszabadja, heading for Hegyeshalom. Among the executed was the poet Miklós Radnóti. To uncover the details of the execution and to identify the perpetrators, the Ministry of Home Affairs (Belügyminisztérium, BM) launched a secret investigation in 1967 that lasted till 1975. The nationwide probe was carried out with varying intensity, and the documentation of the findings was collected under the code name “The Abda Murderers”. “The Abda Murderers” dossier was kept in the Historical Archives of the State Security Agency and has been available for research since 1995.

The Third “State Security” Chief Directorate of the Ministry of Home Affairs showed unprecedented thoroughness during the investigation. They consulted literary historians, did research in archives and at the scene, tracked down the surviving labor servicemen from Bor and dozens from among the military guards as well as Abda residents and those who had participated in the exhumation. The file contains a great deal of new information about the story of the “Bor march” as well as the execution of Miklós Radnóti and his companions. Some of these new findings support but some contradict what we previously knew of the incident. However, the primary goal of the investigation was to identify the murderers who had committed war crimes at Bor and bring them to account. Finally, the political police came up with an accurate record of the murder and named the persons suspected of carrying out the execution but was unable to fully substantiate its claims. The legal uncertainties and the accompanying political considerations – as well as the fact that some of those charged with the murders were MSZMP members – together may have contributed to the fact that in the end charges were not brought against them, and it is only now that the contents of the dossier could see the light of day for the first time.